

Univerzita Pardubice

Fakulta Filozofická

Prevence vzniku závislostí na návykových látkách na 2. stupni základních škol v
Pardubickém okrese
Radka Řeháčková

Diplomová práce

2021

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Radka Řeháčková**
Osobní číslo: **H19302**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Resocializační pedagogika**
Téma práce: **Prevence vzniku závislosti na návykových látkách na 2. stupni Základních škol v Pardubickém okrese**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Zásady pro vypracování

Tato diplomová práce má za cíl popsat a zhodnotit aktuální preventivní programy prováděné na 2. stupni vybraných základních škol v Pardubickém okrese.

Teoretická část práce se bude zabývat pojmem prevence dle názoru různých autorů a také zde bude popsána prevence v historickém kontextu.

Praktická část práce bude zaměřena na konkrétní preventivní programy, které jsou prezentovány na 2. stupni na vybraných základních školách v Pardubickém kraji. Na vybraných školách konkrétní preventivní programy navštívím a následně provedu výzkum pomocí dotazníkového šetření se žáky, kteří absolvují preventivní programy. Dotazníkové šetření bude dále doplněno o rozhovory s vyučujícími, kteří budou u prezentace daného preventivního programu přítomni.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5326-3.

MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Lenka ČABLOVÁ, Michaela VESELÁ a Jana ZAPLETALOVÁ. *Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školy*. Dotisk 1. vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze v NLN s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7422-397-6.

NEŠPOR, K., CSÉMY, L., PERNICOVÁ, H.: *Zásady efektivní primární prevence Sportpropag pro MŠMT*, Praha 1999. s. 39.

POKORNÝ, V.; TELCOVÁ, J.; TOMKO, A. *Prevence sociálně patologických jevů*. Brno : Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2003. 186 s. ISBN 80-86568-04-0.

SLOBODA Zili, Hanno Petras, Elizabeth Robertson, Ralph Hingson: *Prevention of Substance Use*. Springer, 2019. 453 s. ISBN 9783030006273.

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce:

31. března 2020

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2021

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.

vedoucí katedry

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 28. 6. 2021

Radka Řeháčková

Anotace

Práce se bude prevencí proti vzniku závislosti na návykových látkách na 2. stupni základních škol v Pardubickém okrese. Cílem práce bude zjistit, zda je prevence na toto téma aktuálně prováděná v Pardubickém okrese dostatečná.

Teoretická část práce se bude zabývat vysvětlením klíčových pojmů, historií preventivních programů, legislativou a organizacemi, které aktuálně v Pardubickém okrese prevenci na toto téma poskytují.

V praktické části provedu výzkumné šetření, pomocí kterého se pokusím zodpovědět výzkumnou otázku. Pro získání dat bude zvolena metoda dotazování a rozhovorů.

Výzkumným nástrojem bude dotazník vlastní konstrukce a polostrukturované rozhovory.

Klíčová slova

Prevence, základní škola, žáci, organizace

Annotation

The work will be a prevention against the development of addiction to addictive substances at the 2nd stage of elementary schools in the Pardubice District. The aim of the thesis will be to find out whether prevention on this topic is currently carried out in the Pardubice District.

The theoretical part of the thesis will deal with the explanation of key concepts, the history of preventive programs, legislation and organizations that currently provide prevention on this topic in the Pardubice District.

In the practical part, I will carry out a research investigation to try to answer the research question. A polling and interview method will be selected to retrieve the data. The research tool will be a questionnaire of its own construction and semi-structured interviews.

Keywords

Prevention, primary school, pupils, organisation

Obsah

Úvod	8
1. Definice pojmů	9
1.1 Prevence	9
1.2 Specifická a nescifická primární prevence.....	10
1.3 Protektivní a rizikové faktory.....	11
1.4 Rizikové chování	12
1.5 Závislost.....	15
1.6 Minimální preventivní program	16
1.7 Charakteristiky kvalitní a efektivní školské prevence.....	17
2. Historie programů primární prevence rizikového chování.....	22
2.1 Primární prevence před rokem 1989	22
2.2 Primární prevence po roce 1989	22
2.3 Vývoj standardů od roku 2005	24
3. Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže	26
3.1 Legislativa MŠMT ČR	26
3.2 Metodické dokumenty MŠMT.....	27
3.3 Koordinace aktivit zaměřených na prevenci rizikového chování	28
4. Organizace aktuálně poskytující programy primární prevence zaměřené na užívání návykových látek na ZŠ v Pardubickém okrese	32
4.1 Policie ČR	32
4.2 Městská policie Pardubice.....	33
4.3 SEMIRAMIS z.ú.	34
4.4 PPP Ústí nad Orlicí	35
5. Praktická část.....	38
5.1 Metodologie výzkumu	38
5.2 Výsledky dotazníkového šetření.....	39
5.3 Verifikace hypotéz.....	50
5.4 Výsledky dat z rozhovorů	55
5.5 Závěr výzkumu.....	60
6. Závěr	62
Seznam literatury:	63
Seznam grafů a tabulek.....	65
Příloha č. 1- Dotazník.....	67

Úvod

Téma mé diplomové práce nese název Prevence vzniku závislostí na návykových látkách na 2. stupni základních škol v Pardubickém okrese. Cílem mé práce bude popsat a zhodnotit aktuálně nabízené a prováděné preventivní programy, které jsou školám nabízeny od různých organizací, zaměřujících se na prevenci. V teoretické části práce vysvětlím základní pojmy, související s mým tématem, jako prevence a její typy, návykové látky a závislosti. Dále se zaměřím na historii preventivních programů v České republice. Následně popíšu organizace, působící v Pardubickém okrese se zaměřením na prevenci na ZŠ a nastíním programy, které školám v souvislosti s tímto tématem nabízí. V praktické části poté provedu výzkumné dotazníkové šetření, které bude směřováno právě na žáky základních škol v Pardubickém okrese, abych zjistila, jaké programy jim byli za aktuální a loňský školní rok prezentovány, a jaký na ně mají samotní respondenti pohled. Praktickou část doplním o rozhovory s metodiky prevence a požádám je o zhodnocení všech typů programů od různých organizací.

Na dané téma jsem se rozhodla zaměřit zejména z toho důvodu, že je toto téma v poslední době poměrně aktuální, i přes to, že se valná většina prevence na ZŠ směřuje spíše na Netholismus, neboli závislost na internetu. V dnešní době, kdy je pro všechny velká hrozba právě závislost na internetu, se od prevence závislosti na návykových látkách pomalu upouští. Dle mého názoru se žákům v některých školách dostává jenom malého množství prevence proti závislosti na návykových látkách, i přes to, že jsou tyto závislosti poměrně nebezpečné a pro žáky 2. stupně základních škol mohou mít velice rizikové následky. Téma, v minulosti poměrně aktuální, jakoby už svět prevence přehltilo, a ta se snaží najít si cestu v nových problémech a nových zaměřeních.

Osobně si myslím, že prevence užívání návykových látek by se rozhodně neměla opomíjet ani v dnešní době, spíše naopak, by se tomuto tématu měly školy neustále věnovat a neopomíjet ho, jelikož je to téma stále velice aktuální a rozhodně se nedá říci, že by tato problematika z naší společnosti vymizela a nahradila ji problematika online závislostí.

Spousta žáků vyrůstá v rizikovém prostředí, kde jsou návykové látky na denním pořádku a je proto velice důležité, aby škola jako nositel výchovy a vzdělávání právě toto rizikové chování nezanedbávala, a věnovala mu dostatečnou pozornost.

Prevence je dle mého názoru obecně velice důležitá. A kdy jindy začít s prevencí než právě v tomto věku, kdy jsou sklony ke zkoušení návykových látek jedny z největších.

1. Definice pojmů

Na úvod této diplomové práce bych ráda nastínila definice základních pojmů, který souvisí se zvoleným tématem práce.

1.1 Prevence

Milovský ve své publikaci uvádí, že: „*Pojmem prevence označujeme všechna opatření směřující k předcházení a minimalizování jevů spojených s rizikovým chováním a jeho důsledků. Jedná se zejména o předcházení a minimalizaci různých souvisejících poruch a onemocnění, poškození, úrazů atd. a dále pak samotných projevů rozmanitých typů rizikového chování, které ohrožuje společnost a jedince v ní* (srov. Čech, 2005, p. 140; Průcha, Walterová, Mareš, 2009, p. 218; Hartl, Hartlová, 2009, p. 450 in Milovský, 2015, p. 143).“
Veselá prevenci obecně kvalifikuje jako „*jednání státu a společnosti, konkretizovaná určitými opatřeními, s účelem snížit počet trestných činů. Dlouhodobým cílem prevence je vytvořit takové společenské klima, které podporuje zdravý životní styl, odmítá drogy, klade důraz na včasnou prevenci a léčení v jednotě s přiměřeným využitím již shora nastíněných represivních opatření*“ (Veselá, 2003, p. 37). Veselá dále uvádí že „*prevence je v současné době poněkud zatlačována na okraj zájmů společnosti*“ (Veselá, 2003, p. 47), a že se lidé spokojí s konstatováním, že je prevence důležitá, aniž by však prozkoumali prevalenci užívání a dostupnost jednotlivých drog, a také poznali postoje mladých lidí k drogám pomocí nejen uživatelů drog, ale také výchovných pracovníků. Z tohoto tvrzení je patrné, že opomíjení drogové prevence není problémem pouze dnešní společnosti, ale dlouhodoběji zakořeněným problémem, který vyvstával na povrch již mnohem dříve.

Nešpor ve své publikaci tvrdí, že „*Cílem prevence je snížit škody působené návykovými látkami. K takovým škodám patří, jak známo, nejen vznik závislosti na návykových látkách, ale i intoxikace, úrazy, četné zdravotní komplikace, atd.* (Nešpor, 1996, p. 20).“

Nešpor dále prevenci dělí na primární, sekundární a terciální. K tomu uvádí, že „*Cílem primární prevence je předcházet nemoci před tím, než vznikne. Sekundární prevence se provádí až po vzniku nemoci, ale ještě před tím, než nemoc způsobila poškození. Terciální prevence, která se objevila v 60. letech 20. století, se použije poté, co nemoc způsobila poškození. Jejím cílem je předejít dalším škodám* (Nešpor 1998, p. 4).“

Nešpor v této publikaci následně poukazuje i na severoamerické dělení prevence na Všeobecnou, Selektivní a Indikovanou, kdy všeobecná prevence je určena celé populaci, selektivní má jako cílovou populaci děti a dospívající se zvýšeným rizikem k užívání návykových látek a indikovaná je určena těm dětem a dospívajícím, u kterých není možné diagnostikovat škodlivé užívání návykových látek, ale vykazují varovné známky užívání těchto látek (Nešpor, 1998, p. 4).

Milovský tuto problematiku kompletuje v následujícím výroku: „*Primárně preventivní aktivity na úrovni všeobecné prevence směřujeme k co nejširší populaci, aby podchytily, imunizovaly a pozitivně zformovaly co největší skupinu jedinců v rámci společnosti. Na úrovni práce s ohroženými a jinak znevýhodněnými skupinami vyvíjíme preventivní strategie na úrovni selektivní prevence. Pokud pak jde přímo o ohrožené jedince, u kterých se již objevuje rizikové chování, pak využíváme intervence na úrovni indikované prevence* (Milovský, 2015, p. 144)“.

Jelikož se ve své práci budu zabývat prevencí na základních školách, bude se jednat o primární prevenci, kterou Milovský definuje jako „*nehomogenní soubor různých přístupů a intervencí, které jsou dnes obsaženy v několika různých rezortních koncepcích. Dodnes není zcela zřetelně popsána hranice mezi tím, co považujeme za tzv. školskou prevenci, zdravotnickou prevenci a prevenci kriminality. Všechny tři se vzájemně doplňují, často však také překrývají. Je proto zásadní uvědomit si, že primární prevence rizikového chování má mezioborovou povahu a současně je pro ni charakteristická mezisektorovost* (Milovský, 2015, p. 17)“. Veselá primární prevenci definuje jako „*předcházení vzniku sledovaného jevu v rámci vyučování, přes výchovu rodičovství, vytváření nabídky alternativních, společensky přijatelných aktivit, až po ovlivňování názorů a postojů jedince a veřejnosti k otázkám a na podporu zdravého životního stylu*“ (Veselá, 2003, p. 38). Veselá obecně v primární prevence vidí hlavně možnost ukázat jedincům jiné životní cesty a přesvědčit je o změně životního stylu. Při vytvoření závislosti vidí hlavní příčinu v rodině, pedagogickém selhání ve škole, narušení životního stylu nebo sociálních vztahů.

1.2 Specifická a nespecifická primární prevence

Specifická primární prevence zahrnuje všechny aktivity a programy, které jsou zaměřeny specificky na předcházení a omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování žáků. Jedná se o:

- a) všeobecnou prevenci, která je zaměřena na širší populaci, aniž by byl dříve zjišťován rozsah problému nebo rizika,
- b) selektivní prevenci, která je zaměřena na žáky, u nichž lze předpokládat zvýšený výskyt rizikového chování,
- c) indikovanou prevenci, která je zaměřena na jednotlivce a skupiny, u nichž byl zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v oblasti chování, problematických vztahů v rodině, ve škole nebo s vrstevníky.

Nespecifická primární prevence zahrnuje veškeré aktivity podporující zdravý životní styl a osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času, například zájmové, sportovní a volnočasové aktivity a jiné programy, které vedou k dodržování určitých společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání. Tento typ prevence je významný v kontextu aplikace různých efektivních a vyhodnotitelných specifických programů (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže, Dokument MŠMT č. j.: 21291/2010-28), dostupné z <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>).

Následně bych ráda uvedla definici z příručky SANANIM, která se v definování prevence zaměřuje přímo na definování drogové prevence, a uvádí, že: „*Drogovou prevenci definujeme jako iniciativy, aktivity a strategie určené k tomu, aby se zamezilo negativním následkům spojeným se (zne)užíváním legálních a nelegálních drog. Patří sem jak možná zdravotní poškození, tak i právní, sociální a další důsledky pro uživatele drog a jejich okolí. Cíle těchto aktivit mohou být různé: předejít (prvnímu) užití drogy, zabránit zneužívání drog a závislosti na drogách snížit míru obtěžování okolí uživatele nebo předcházet problémům, do nichž se uživatel drog může dostat* (Sananim, 2005, p. 11)“.

Jak můžeme vidět, ačkoliv definice autorů nejsou vždy naprosto totožné, v jednom se shodují. Prevence má za cíl předcházet problémům, které mohou být způsobeny rizikovým chováním.

1.3 Protektivní a rizikové faktory

Protektivní faktory

Pojem protektivní faktory představuje „*osobní nebo sociální charakteristiky nebo podmínky s předpokládaným vlivem na snížení pravděpodobnosti výskytu určitého jevu. Tyto faktory*

mohou pozměnit nebo dokonce zvrátit prediktory negativního vývoje a umožnit jednotlivcům vypořádat se s negativními životními událostmi“ (Sananim, 2005, p. 143). Mezi protektivní faktory řadíme například sociální dovednosti, schopnost řešit problémy, osobní zdatnost. Příkladem těchto faktorů je péče a podpora v rodině, jasné stanovení hranic a vysoká míra brání ohledů na děti a podporování jejich účasti a zapojení v rodině.

Rizikové faktory

Rizikové faktory jsou opakem protektivních faktorů. Představují „*osobní nebo sociální podmínky s předpokládaným vlivem na zvýšení pravděpodobnosti výskytu nějakého jevu*“ (Sananim, 2005, p. 143). Výzkumy prokázali zvýšené riziko vzniku problémů s drogami u dětí, které mají nízké sociální dovednosti. Mezi tyto faktory se řadí například nedostatek sociální podpory v rodině, nedostatek schopností řešit problémy, dysfunkční rodinné vzorce nebo nedostatek pozitivního sebehodnocení.

1.4 Rizikové chování

Co vše se skrývá pod pojmem rizikového chování, definuje Sobotková a kolektiv ve své publikaci následovně: „*Rizikové chování je komplexní pojem, kterým se zabývají nejen společenskovědní, ale také medicínské obory. V našem případě pod tímto pojmem chápeme takové chování, které přímo nebo nepřímo ústí v psychosociální nebo zdravotní poškození jedince, jiných osob, majetku, nebo prostředí* (Macek, 200, in Sobotková, 2014, p. 40)“.

Dle autorky se mezi toto rizikové chování řadí záškoláctví, lhaní, agresivita, šikana, obecně kriminální jednání, vandalismus, závislostní chování, rizikové chování na internetu, rizikové sexuální chování, rizikové chování v dopravě, extrémně rizikové sporty a hazardní aktivity, užívání anabolik a steroidů, nezdravé stravovací návyky, extremismus (pravicový, levicový), xenofobie, rasismus, intolerance a antisemitismus.

Milovský definuje tyto hlavní typy rizikového chování:

Záškoláctví – „*za záškoláctví je považována neomluvená nepřítomnost žáka základní či střední školy ve škole. Jedná se o přestupek žáka, který úmyslně zanedbává školní docházku* (Milovský, 2015, p. 114)“. Autor dále uvádí, že záškoláctví bývá často spojeno i s jinými typy rizikového chování. Prevence záškoláctví je součástí školního řádu a je ošetřena také Metodickým pokynem MŠMT pod č. j. 10 194/2002 – 14.

Šikana a extrémní projevy agrese – do tohoto typu rizikového chování řadí autor „*jakékoli extrémní formy agresivního chování namířeného proti druhé osobě, proti sobě nebo proti věcem* (Milovský, 2015, p. 114)“. Hranici extrémních projevů agresivního chování chápe autor jako takové chování, *které má za následek prokazatelnou psychologickou, fyzickou nebo materiální škodu či újmu* (Milovský, 2015, p. 114)“.

Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě – k tomuto projevu rizikového chování autor uvádí, že je to poměrně nová forma rizikového chování a obecně ji lze definovat jako „*záměrné vystavování sebe nebo druhých nepřiměřeně vysokému riziku újmy na zdraví nebo dokonce přímého ohrožení života v rámci sportovní činnosti nebo v dopravě* (Milovský, 2015, p. 114)“. Autor sem řadí například záměrné ježdění pod vlivem psychoaktivních látek, adrenalinový sport, který je prováděn bez řádného vybavení a přípravy nebo extrémní sjezdy na horských kolách.

Rasismus a xenofobie – „*obecně soubor projevů směřujících k potlačení zájmů a práv menšin* (Milovský, 2015, p. 114)“, tedy zastávání jakékoliv rasové nerovnocennosti v jakémkoliv smyslu slova.

Negativní působení sekt – je poměrně obtížné ohraničit a definitivně vymezit sekty a jejich působení, jelikož na to mají autoři odlišný názor. Dle Milovského sektou rozumíme „*určitou ohraničenou sociální skupinu, jejíž členové sdílí ideologický koncept, jehož prostřednictvím se skupina vymezuje vůči svému okolí, přičemž dochází k postupné sociální izolaci, manipulaci a dalším extrémním zásahům do soukromí participujících osob* (Milovský, 2015, p. 114)“.

Sexuálně rizikové chování – tento projev rizikového chování autor pojmenovává jako „*soubor behaviorálních projevů doprovázejících sexuální aktivity a vykazujících prokazatelný nárůst zdravotních, sociálních a dalších typů rizik* (Milovský, 2015, p. 114)“. Za projevy tohoto rizikového chování autor považuje například nechráněný pohlavní styk s náhodnou známostí, rizikové sexuální praktiky v nevhodných hygienických podmínkách, sexuální zneužívání ve všech jeho formách, ale také zveřejňování intimních fotografií na internet, jelikož zde existuje vysoké riziko zneužití fotografií či videí se sexuální tematikou.

Prevence v adiktologii – autor sem toto téma zařadil patrně z toho důvodu, že závislost ať už na návykových látkách či hráčství nebo nelátková, je jednou z forem rizikového chování.

V této části publikace se autor věnuje programům primární prevence z hlediska jejich efektivnosti, čemuž se já budu věnovat v dalších kapitolách práce.

Spektrum poruch příjmu potravy – tento typ rizikového chování autor chápe jako *„poruchy způsobené rizikovými vzorci chování ve vztahu k příjmu potravy způsobené většinou na negativním sebehodnocení odvozeném od zkresleného vnímání vlastního těla s důsledky jak výrazné podváhy, tak výrazné nadváhy a jejich dalších komplikací (Milovský, 2015, p. 114)“*.

Okruh poruch a problémů spojených se syndromem týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte (syndrom CAN) – sem autor řadí *„veškeré projevy spojené s následky týrání, zanedbávání či zneužívání (Milovský, 2015, p. 114)“*, například výchovné nebo adaptační problémy, zdravotní a psychické následky, apod. Spadá sem jak prevence výskytu těchto jevů tak také včasné zachycení projevů a odpovídající intervence.

Milovský mezi rizikové chování řadí navíc ještě rizikové chování ve vztahu ke společenským institucím, kde na rozdíl od Sobotkové mimo záškoláctví řadí také neplnění si školních povinností či nedokončení studia na střední škole. (Milovský, 2015, p. 50).

Dle Milovského rizikové chování *„zahrnuje rozmanité formy chování, které mají negativní dopady na zdraví, sociální nebo psychologické fungování jedince anebo ohrožují jeho sociální okolí, přičemž ohrožení může být reálné nebo předpokládané (Milovský, 2015, p. 161)“*. Tím na rozdíl od autorky Sobotkové ve své definici rizikového chování zmiňuje, že ohrožení okolí v případě rizikového chování může být pouze předpokládané, nikoliv podmíněné.

Pojmem rizikové chování nahrazuje dříve používaný pojem sociálně-patologické jevy neboli sociální patologie, kterou Mühlpachr definuje takto: *„Sociální patologie je shrnující pojem pro nezdravé, nenormální, obecně nežádoucí společenské jevy, tzn. společnosti nebezpečné, negativně sankciované formy deviantního chování, ale hlavně označení pro studium příčin jejich vzniku a existence“ (Mühlpachr, 2009, p. 55)*. Milovský ve své publikaci uvádí, že *„termín sociálně-patologické jevy je pro oblast moderní školní prevence koncepčně překonaný, neboť je jednak stigmatizující, normativně laděný a klade příliš velký důraz na skupinovou/společenskou normu. Upouštíme tím od dřívější paternalistické rétoriky definující, co je a co není společenská či kulturní norma či patologie a naopak se tím snažíme důsledně vymezit vůči různým ideologickým vlivům. Důraz tím klademe na jednotlivce nebo jasně*

ohraňovanou sociální skupinu a jasně definujeme, čím a jak dochází k poškození/ újmě / ohrožení na zdraví v nejširším smyslu slova (Milovský, 2015, p. 28)“.

S výše zmíněnými pojmy také úzce souvisí pojem antisociální chování, které Sobotková definuje jako chování, „*kteřé porušuje normy hodnoty a principy přijaté či uznávané konkrétní společnosti. Termín antisociální zahrnuje širokou škálu chování, které obvykle mají kvalitu přestupku (Sobotková, 2014, p. 61)“.* Autorka ve své publikaci dále uvádí, že ve vývojové psychologii je stále častěji prosazován názor, že rizikové chování normativní součástí vývoje v dospívání. Milovské k této problematice uvádí, že pojem antisociální chování se používá „*k označení agresivní, zastrašující nebo destruktivní činnosti, která negativně ovlivňuje kvalitu života jiných osob, zvláště pokud jde o aktivity trvalé nebo opakované. Antisociální chování může mít různé formy, od obtěžujících projevů po trestnou činnost, důraz je kladen více na negativní efekt, který tyto jevy vyvolávají v životě místní komunity, než na samotné aktéry tohoto jednání (Milovský, 2015, p. 169)“.*

Z výše uvedeného vyplývá, že pokud chceme hovořit o prevenci ve škole, budeme využívat termínu rizikové chování, jelikož pojem sociálně-patologické jevy je jeho předchůdce, a pojem antisociální chování je primárně zaměřeno na chování, které souvisí s přestupkovým chováním či trestnou činností.

Vzhledem k rozšířenosti tématu rizikového chování jsem se ve své práci rozhodla zaměřit pouze na prevenci zaměřenou na závislostní chování, čímž nám vyvstává na povrch další důležitý pojem, závislost.

1.5 Závislost

10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí definuje závislost jako „skupinu fyziologických, behaviorálních a kognitivních fenoménů, v nichž užívání nějaké látky nebo třídy látek má u daného jedince mnohem větší přednost než jiné jednání, kterého si kdysi cenil více. Centrální popisnou charakteristikou syndromu závislostí je touha (často silná, někdy přemáhající) brát psychoaktivní látky (které mohou. Avšak nemusí být lékařsky předepsány), alkohol nebo tabák. Návrat k užívání látky po období abstinence často vede k rychlejšímu znovuobjevení jiných rysů syndromu, než je tomu u jedinců, u nichž se závislost nevyskytuje. Definitivní diagnóza závislosti by se obvykle měla stanovit pouze tehdy, jestliže během jednoho roku došlo ke třem nebo více z následujících jevů“ (Nešpor, 2000, p. 9):.

- a) silná touha nebo pocit puzení užívat látku
- b) potíže v sebeovládání při užívání látky
- c) tělesný odvykací stav: Látka je užívána s úmyslem zmenšit příznaky vyvolané předchozím užíváním této látky. K mírnění odvykacího stavu se také někdy používá příbuzná látka s podobnými účinky;
- d) průkaz tolerance k účinku látky vyžadování vyšších dávek látky pro dosažení účinku původně vyvolaného nižšími dávkami
- e) postupné zanedbávání jiných potěšení nebo zájmů ve prospěch užívané psychoaktivní látky a věnování zvýšeného množství času k získání nebo užívání látky.
- f) pokračování v užívání přes jasný důkaz zjevně škodlivých následků.

Vágnerová definuje syndrom závislosti jako „soubor psychických (emočních, kognitivních a behaviorálních) a somatických změn, které se vytvoří jako důsledek opakovaného užívání látky. Psychoaktivní látky mají různé účinky a vyvolávají různý typ závislosti, biologické či psychické. Dlouhodobé užívání psychoaktivních látek může podstatným způsobem změnit osobnost takového člověka i jeho chování, může vyvolat i závažnější duševní poruchy“ (Vágnerová, 1999, p. 308).

Návyková látka

Návykovou látkou rozumí Nešpor „každou přírodní nebo syntetickou látku, která rychle a výrazně ovlivňuje psychiku člověka, jeho citění, myšlení a chování (Nešpor, Csémy, Pernicová, 1994, p. 19)“. Mezi návykové látky autor řadí tabák, alkohol, konopí, pervitin, tlumivé léky, opiáty, organická rozpouštědla, LSD, kokain, anabolika a v neposlední řadě také hazardní hry, které sice nemají formu látky, ale následky a návyk na nich jsou podobné jako u návykových látek. Prevence ve školství je nejčastěji věnována alkoholu, tabáku a následně drogám obecně.

1.6 Minimální preventivní program

Milovský definuje minimální preventivní program jako komplexní, dlouhodobý preventivní program školy nebo školského zařízení, který je součástí školního vzdělávacího programu, který vychází z příslušného rámcového vzdělávacího programu (RVP), popř. je přílohou dosud platných osnov a učebních plánů. Při jeho realizaci se vychází ze situace, že škola má něj omezené časové, personální a finanční možnosti, a je proto nutné klást důraz na co

největší efektivitu při existujících zdrojích. Program má jasně definované dlouhodobé a krátkodobé cíle a je naplánován tak, aby mohl být řádně proveden. Musí být přizpůsoben kulturním, sociálním, politickým okolnostem, struktuře školy, či specifické populaci jak v jejím rámci, tak v jejím okolí. Program musí důsledně reprezentovat rozdíly ve školním prostředí, oddalovat, bránit nebo snižovat výskyt rizikového chování a zvyšovat schopnost žáků a studentů činit informovaná a zodpovědná rozhodnutí (Milovský, 2015, p. 19). Autor dále uvádí, že „*MPP je konkrétním dokumentem školy zaměřeným na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a sociální rozvoj a rozvoj jejich sociálně komunikačních dovedností. Jeho součástí jsou též specifické intervence pomáhající žákům osvojit si takové znalosti, dovednosti a způsobilosti (nebo kompetence), které efektivně snižují riziko výskytu případně rozvoje konkrétních forem rizikového chování* (Milovský, 2015, p. 20)“.

Každá škola a každý metodik prevence by měl mít u sebe aktuální verze všech dokumentů, které tvoří základní rámec pro realizaci MPP a dalších preventivních aktivit, jako jsou:

- platné školské dokumenty pro oblast primární prevence
- koncepci primární prevence na úrovni celonárodní, kraje, obce
- standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů primární prevence užívání návykových látek
- dlouhodobou preventivní strategii školy
- řád školy
- krizový plán a postup školy při výskytu rizikových forem chování dětí a mládeže
- sankční řád (Milovský, 2015, p. 21).

Preventivní programy jsou zaměřeny na zvýšení informovanosti dětí a mládeže a na jejich chování a postoje k této problematice. Také by měly podporovat zdravý životní styl, posilovat komunikační dovednosti (zvyšovat schopnost řešit, popřípadě se vyrovnávat s problémy a konflikty, umět požádat o pomoc apod.), zvyšovat schopnost dětí efektivně ovládat své emoce a umět reagovat na stres. (Taloudíková, 2008; Marádová, 2006)

1.7 Charakteristiky kvalitní a efektivní školské prevence

Dle Nešpora (1999) má efektivní program následující charakteristiky: program začíná brzy a odpovídá věku, je malý a interaktivní, zahrnuje podstatnou část žáků, zahrnuje získávání relevantních sociálních dovedností a dovedností potřebných pro život, bere v úvahu místní

specifika, využívá pozitivní modely, zahrnuje i legální a nelegální návykové látky, zahrnuje i snižování dostupnosti návykových rizik, je soustavný a dlouhodobý, je prezentován kvalifikovaně a důvěryhodně, je komplexní a využívá více strategií, počítá s komplikacemi a nabízí dobré možnosti, jak je zvládat (Nešpor 1999, in Milovský, 2015, p. 29).

I když jsou tyto charakteristiky poměrně srozumitelné a přehledné, rozhodla jsem se pro úplnost zařadit do své práce i požadavky a doporučení využitých při formulaci standardů kvality preventivních programů v České republice od MŠMT z let 2005, 2008 a 2012, které ve své publikaci uvádí Milovský.

Efektivní program školské prevence zahrnuje:

- **Komplexnost** a měla by se v něm objevovat kombinace mnohočetných strategií, což znamená, že by měl působit na určitou cílovou skupinu a měl by být koncipován jako souhrn více faktorů

- **Kontinuita působení a systematickosti plánování**, tedy že programy na sebe musí navazovat a vzájemně se doplňovat, jejich působení musí být dlouhodobé, provázanost transparentní a zohledněna ve způsobu realizace

- **Cílenost a adekvátnost informací i forem působení**, tedy, že je u každého programu třeba definovat, jaké cílové skupině je určen, přičemž musí být zohledněn věk, míra rizikovosti, sociokulturní zázemí, etnická příslušnost, postoje dané skupiny k tématu a charakteristiky místní společnosti. Program by měl také být pro danou cílovou skupinu atraktivní, aby jedince zaujmul

- **U adiktologické prevence je důležité propojení prevence užívání nelegálních návykových látek a těkavých návykových látek s prevencí problémů působených alkoholem a tabákem**, jelikož alkohol a tabák jsou společensky nejrozšířenější návykové látky a v určitém smyslu jsou také iniciačními návykovými látkami

- **Včasný začátek preventivních aktivit, ideálně již v předškolním věku**, vzhledem k tomu, že názory a postoje se formují již od nejranějšího dětského věku, přičemž formy působení prevence zde musí být samozřejmě přizpůsobeny cílové skupině

- **Pozitivní orientace primární prevence a demonstrace konkrétních alternativ**, tzn. předkládat návrhy na zdravější trávení volného času pomocí nabízení zajímavých aktivit

 - **Využití KAB modelu**, tzn. orientace programu je zaměřena na kvalitu postojů jedince a změnu chování. Cílem prevence je ovlivnit chování jedince a proto by součástí programů mělo být získání relevantních sociálních dovedností, jako například nácvik asertivity, zkvalitněním sociální komunikace a zvyšování sebevědomí

 - **Využití peer prvků, důraz na interakci a aktivní zapojení**, tzn. program za aktivní účasti předem připravených vrstevníků, jelikož pro cílovou skupinu žáků mají vrstevníci v této vývojové fázi větší autoritu a vliv, než rodiče

 - **Denormalizace**, tzn. prevence přispívá k vytvoření takového prostředí, které není příznivé k šíření rizikového chování. Normy a hodnoty určitého společenství se při denormalizaci mění tak, aby cílové skupině nepřípadalo žádoucí šíření a užívání návykových látek

 - **Podpora protektivních faktorů ve společnosti**, což znamená vytváření podpora a vytváření příjemných podmínek a klimatu v prostředí cílové skupiny

 - **Nepoužívání neúčinných prostředků**, které zahrnuje odstrašování, zakazování, přehánění následků užívání, moralizování nebo afektivní výchova (Milovský, 2015, p. 19-20).
Na základě uvedených zásad efektivity lze vidět, že MŠMT při formulaci zásad kvality a efektivity prevence vycházelo ve značné části z Nešpora, ale platné pro školy jsou zásady MŠMT, na které musí škola při tvorbě MPP brát ohled, aby byl program pro její žáky co nejkvalitnější a nejefektivnější.
- Veselá tvrdí, že primární prevence závislostí by se měla realizovat jako *„komplex se vzájemně prolínajících postupů, opatření a forem jednání, které by byli zaměřené jednak na eliminaci příčin vedoucích k rizikovému jednání žáků nebo studentů, a jednak na tvorbu faktorů, které ulehčují formování pozitivních postojů k sobě a svému zdraví a přispívají tak ke zkvalitnění života“* (Veselá, 2003, p. 40).
- Příručka SANANIM o drogové prevenci definuje kvalitní drogovou prevenci neboli účinný školní program prevence drog, jako program, který: *„oddaluje nebo brání začátku užívání drogy (prvnímu užití), nebo snižuje frekvenci užívání drog, snižuje sociální a zdravotní rizika a možné škody způsobené užíváním drog mezi studenty, včetně ohrožení jejich fungování ve*

škole, zvyšuje schopnost studentů činit informovaná a odpovědná rozhodnutí ohledně toho, zda a jak budou užívat drogy, má dlouhotrvající účinky (SANANIM, 2005, p. 21)“. Příručka také nastiňuje typy programy drogové prevence, které dělí dle obsahu na jedenáct typů programů:

1. Informativní programy, které se zaměřují na předávání znalostí o důsledcích užívání drog a probíhají zejména formou přednášek, besed či projekce filmů
2. Programy zaměřené na rozhodovací schopnosti, které se zaměřují na zdokonalování schopností studentů racionálně se rozhodovat ohledně užívání drog a probíhají formou přednášek, diskuzí, hraní rolí či plnění různých úkolů
3. Programy spojené se složením přísahy, které mají za cíl podpořit studenty v tom, aby se zavázali k tomu, že nebudou užívat drogy, slib bývá založen na morálních zásadách a probíhá formou řečnického charakteru či složení petice nebo smlouvy
4. Programy zaměřené na uvědomování si hodnot, které mají pomáhat studentům uvědomovat si své vlastní hodnoty a následky svého chování, probíhají formou skupinové diskuze
5. Programy zaměřené na stanovování cílů, které učí jedince dovednosti potřebné k dosažení jejich cílů, kde užívání drog je prezentované jako neslučitelné s jejich životními cíli. Programy probíhají formou instruktážních technik
6. Programy zaměřené na zvládání stresu, které mají za cíl jedince naučit, jak se vyrovnávat se stresem a jak zvládat obtížné životní situace. Při tomto programu bývají využívány techniky zaměřené na zvládání stresu jako relaxace.
7. Programy zaměřené na budování pozitivního sebehodnocení, které rozvíjí u cílové skupiny sebeúctu a pozitivní hodnocení. Probíhají formou diskuze
8. Programy zaměřené na nácvik dovedností a odolávání tlaku, které učí studenty, jak rozpoznat vnější tlak okolí na užití drogy, a probíhají formou diskuzí
9. Programy zaměřené na nácvik sociálních dovedností, které učí jedince asertivitě, zlepšení komunikačních dovedností a schopnost řešit mezilidské konflikty. Probíhají formou instruktáže, přednášek či diskuzí nebo hraní rolí
10. Programy zaměřené na stanovování norem, které učí jedince normám a vyvrací jejich mylné představy o droze. Programy bývají prezentovány formou výsledků výzkumů, diskuze
11. Programy pomoci, které poskytují intervence a poradenství směřující k vypořádání se s životními problémy a využívají prvky peer programu, kde se ve třídách stimuluje diskuze (SANANIM, 2005, p. 23-24).

Charakteristickým rysem školních programů by měla být kombinace všech uvedených technik a programů v rámci dlouhodobé prevence.

Následně bych zde ráda nastínila historii programů primární prevence, ze které vycházejí i novodobé standardy primární prevence, které určují podobu MPP.

2. Historie programů primární prevence rizikového chování

2.1 Primární prevence před rokem 1989

Před rokem 1989 v oblasti primární prevence neexistoval žádný ucelený systém. Oblast prevence spadala pod Ministerstvo zdravotnictví a jeho Ústavu zdravotní výchovy.

Neexistoval však žádný oficiální ucelený dokument, který by definoval prevenci na národní úrovni. Jediným dokumentem byl „Boj proti negativním jevům mládeže“, který měl však spíše moralizující a ideologický charakter, než aby odborně popisoval konkrétní opatření v rámci preventivních programů ve školách. Existovali také různé nahodilé kampaně, letáky, které se zaměřovali spíše na alkohol a tabák. Jak uvádí Milovský: *„Těžiště těchto aktivit bylo převážně v konceptu prevence postaveném na principu odstrašování. Je pravděpodobné, že dnešní nostalgie po tomto překonaném a neefektivním přístupu má své kořeny mj. právě v předrevolučním období, zejména v 80. letech. Obecným rysem společenského postoje k návykovým látkám byla bagatelizace, zkruslování a zamlčování některých významných skutečností“* (Milovský, 2015, p. 19). K prvnímu výraznějšímu upozornění na téma návykových látek došlo vydáním publikací zaměřených na toto téma, například kniha Memento od Radka Johna (1986), film Pavučina Zdeňka Zaorala (1986) a kniha od Christiane F. My děti ze stanice Zoo (1987).

2.2 Primární prevence po roce 1989

Základním dokumentem, který odstartoval snahu o jednotnou koncepci prevence v České republice, byla Strategie protidrogové politiky z roku 1993 pod záštitou Ministerstva vnitra ČR. Dokument se jako první snažil definovat, co je třeba změnit, aby mohla začít fungovat efektivní síť preventivních programů. Zásadní práci odvedlo Národní centrum podpory zdraví, které od roku 1993 – 1995 provedlo okolo 50 kratších seminářů zabývajících se tématem prevence zejména pro pedagogy. V této době byli také vydány důležité publikace k tématu prevence, zejména od Nešpora a Csémyho (1993), nebo publikace Dvořáka (1995).

V období 1995 – 1997 se začalo diskutovat o tom, jak by primární prevence měla být na školách prováděna. MŠMT se v tomto období zasloužilo o nastartování pozitivních trendů k provádění prevence, zejména k přístupu „evidence based“, přístupu založeném na důkazech. To lze zhodnotit jako prevenci prováděnou na základě vědecky ověřitelných důkazech pocházejících z výzkumných studií a klinických či pedagogických poznatků. V roce 1996

však přichází období politických a ekonomických skandálů, které značně ovlivňuje preventivní programy. Finanční problémy vedly k zánikům programů, například programu Alkohol a drogy prováděným Národním centrem podpory zdraví.

V roce 1998 vznikl dokument MŠMT – Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů, který se však jevil jako velice neefektivní a neúčinný, jelikož strategie obsažená v tomto dokumentu neobsahovala konkrétní cíle programů, a byla plná chybných a nepravdivých tvrzení. Dokument označil za primární prevenci prakticky veškeré aktivity, což se ukázalo jako velice neefektivní.

V roce 1999 byla vydána publikace MŠMT Pedagogové proti drogám, která přinesla jednotný program preventivních aktivit uplatňovaných ve školách a školských zařízeních. V publikaci byli vytyčeny cíle a obsahové zaměření programu, a také jak zvládat případy související s drogami ve školách a školských zařízeních.

Konec 90. let způsobil celkové zpomalení vývoje preventivních programů. Jedním z hlavních problémů bylo systematické nerefluktování potřeb různých cílových skupin. Jak uvádí Milovský, „*Programy pro volný čas (sportovní a kulturní), které mají obecně protektivní charakter, tvoří základ hlavního preventivního přístupu majícího za cíl podporovat zdravý životní styl respektující základní společenské hodnoty naší společnosti. Vedle toho však máme v populaci mnoho různých skupin, které jsou různým způsobem handicapovány a kvůli tomu jsou vůči návykovým látkám a dopadům jejich užívání více vulnerabilní. S těmito skupinami je třeba pracovat specifickým způsobem*“ (Milovský, 2015, p. 24).

Programy byly ve školách prováděny nahodile, často formou přednášky či besedy, ke které byli využívány uživatelé drog a přinášeli do škol žákům svůj příběh. Mgr. Helena Fialová, která působí jako psycholog v organizaci Magdaléna o.p.s., což je nestátní nezisková organizace, která působí ve Středočeském kraji a v Praze a poskytuje ucelený systém zdravotních a sociálních služeb v oblasti prevence a léčby různých typů závislostí, provedla v letech 2014 – 2016 výzkum s klienty v terapeutické komunitě Magdaléna, o.p.s., na kterém se podílely i organizace ze Španělska a Irska. Studie se zaměřovala na klienty terapeutických komunit, kteří po roce 1989 prošli preventivním programem v podobě besedy s dlouholetými uživateli návykových látek. Ve výzkumu došla k závěrům, že „*Na rizikové jedince má opačný efekt, je podnícena jejich zvědavost. Všechno co je zakázané, je pro ně více lákavé, doplněno o pořádný vizuální vjem. Takříkajíc odcházejí s pocitem bažení po návykové látce a začínají se po ní ve svém okolí poptávat. Odnášejí si pocity, že vědí jak na to a jak to zastavit včas.*

Myšlení dětí a mladistvých je rozdílné od toho našeho. Informace selektují, respektive jejich mozek, a výsledkem jsou zkratky, které si odnášejí z takového programu. Například: já tak nedopadnu, vyléčím se jako ten člověk, to je o něm ne o mě, mám dost informací to poznat, mě se to nestane“ (<http://www.asociace.org/aktuality/zakazana-prevence/>).

V roce 2004 byla vydána velmi významná publikace v oblasti primární prevence od Pre-centra o. s. Praha s názvem Handbook od Primary Prevention, která se stala hojně používanou po celé Evropě. Spolu s publikací od SANANIM, o. s. s názvem Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí přinesla komplexní a ucelený náhled na primární prevence a její evaluaci a evaluativní nástroje.

2.3 Vývoj standardů od roku 2005

V roce 2005 byli schváleny první ucelené standardy MŠMT, Standardy specifické primární prevence užívání návykových látek, které vznikly ve spolupráci s projektem Phare Twinning – Drogová politika ve spolupráci s odborníky s Belgie a Rakouska.

V roce 2006 byla zřízena Agentura pro certifikace, která zajišťovala Manuál certifikátora, etický kodex a další základní dokumenty.

V roce 2005 byl také poprvé představen projekt Revolution Train, který rozšiřuje dosavadní přístupy k prevenci, jelikož je založen na smyslovém prožitku a interaktivitě. V roce 2006 byl poprvé spuštěn. Program je určen pro děti a mládež, kteří navštíví vlak, ve kterém jsou různé multimediální sály, a žáci vstoupí do příběhu o drogové závislosti, kde si mají možnost pomocí smyslů prožít důsledky a příčiny užívání návykových látek. Milovský k tomuto projektu hovoří, že je to zastaralý překonaný preventivní model. *„Stále přetrvávající malá informovanost a vzdělanost v této oblasti mezi úředníky, politiky i širší veřejností, slabý důraz na kontrolu kvality a efektivitu a vyvozování odpovědnosti, dále pak výrazný populismus slibující zcela nesplnitelné, nerealistické cíle a velmi rozšířené používání nepravdivých nebo záměrně zkreslených skutečností. Do tohoto kontextu zapadají též programy objevující se tu a tam na různých úrovních a v různém rozsahu a využívající starší, překonané preventivní modely. Do této skupiny patří již několikaletý pokus spustit projekt tzv. Revolučního vlaku, který vychází z představy, že negativní zážitek bude mít efektivní preventivní dopad“* (Milovský, 2015, p. 23).

V roce 2008 byli přepracovány základní dokumenty k primární prevenci. Byli revidovány Standardy k primární prevenci, které již kromě návykových látek obsahovaly také další oblasti rizikového chování. Do praxe byl také zaveden významný nástroj s názvem „Minimální evaluační set“, který zahrnuje oblast programů primární prevence a umožňuje sledovat preventivní práci dle přesně daných a definovaných kritérií.

V roce 2012 prošly Standardy další revizí, a byli upraveny tak, aby bylo možno certifikovat všechny programy primární prevence bez ohledu na to, na jaký typ rizikového chování se program zaměřuje. Výsledkem revize byli 4 základní obecné Standardy, zaměřující se na ošetření samotného programu a práva klientů, a 3 speciální standardy, které se zaměřují na 3 typy programů dle typu primární prevence – programy všeobecné, selektivní a indikované prevence. Tato revize Standardů pracuje s tím, aby mohly být certifikovány programy vstupující do škol, ať už od Policie ČR, Městské policie, poradenských subjektů, OSVČ nebo neziskových organizací.

Preventivní oblast se snaží neustále vyvíjet a přizpůsobovat novým trendům v prevenci.

Organizace se neustále snaží své programy zlepšovat a obměňovat probíraná témata, aby žáky program co nejvíce zaujal a byl pro ně co nejprínosnější.

Vyvíjení v oblasti prevence velice napomáhá každoroční konference PPRCH, neboli Primární prevence rizikového chování, kde se představují celosvětově uznávané modely prevence a řeší se nové trendy v oblasti primární prevence. Letošní konference proběhla online a byl na ni představen například nový 4 úrovněvý model vzdělání v primární prevenci rizikového chování, podle kterého budou dány jednotlivé stupně odbornosti v oblasti prevence.

3. Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže

Národní strategie 2019-2027 je základním strategickým dokumentem MŠMT, který tvoří/vytváří základní rámec politiky primární prevence rizikového chování v České republice.

Tato strategie vychází z předchozí Národní strategie primární prevence rizikového chování na období 2013-2018 a navazuje na její vyhodnocení. Národní strategie 2019-2027 vymezuje základní pilíře politiky primární prevence, jimiž jsou:

- systém,
- koordinace,
- legislativa,
- vzdělávání,
- financování,
- monitoring, hodnocení a výzkum.

3.1 Legislativa MŠMT ČR

Legislativa k oblasti primární prevence definuje povinnosti škol při zajištění bezpečnosti žáků, vymezuje kompetence některých aktérů a definuje speciálně kvalifikační podmínky pro činnost školních metodiků prevence.

Zákony a vyhlášky upravující primární prevenci rizikového chování:

- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, je základním legislativním dokumentem, který upravuje oblast primární prevence rizikového chování ve školách a školských zařízeních
- Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, která je prováděcím předpisem školského zákona. Vymezuje základ systému školské prevence, definuje kompetence aktérů primární prevence, ukládá školám za povinnost zpracovávat a uskutečňovat preventivní program školy a stanovuje rozsah a standardní činnosti školských poradenských zařízení
- Vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, ve znění pozdějších předpisů

- Vyhláška č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů
- Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, která byla v roce 2016 novelizována z důvodu zjištěných nedostatků
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, která stanovuje pozici metodika prevence v pedagogicko-psychologické poradně
- Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění pozdějších předpisů, která je prováděcím předpisem zákona č. 563/2004 Sb. Jsou zde stanoveny nezbytné kvalifikační předpoklady pro výkon specializované činnosti školního metodika prevence
- Nařízení vlády č. 75/2005 Sb., o stanovení rozsahu přímé vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálně pedagogické a přímé pedagogicko-psychologické činnosti pedagogických pracovníků, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 109/2002 Sb., o zařízeních ústavní výchovy, ochranné výchovy a zařízeních preventivně výchovné péče, ve znění pozdějších předpisů, které upravuje oblast preventivně výchovné péče
- Zákon č. 65/2017 Sb. o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek. Tento zákon v roce 2017 nahradil zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami způsobenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

(dostupné z

https://www.msmt.cz/uploads/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_27.pdf)

3.2 Metodické dokumenty MŠMT

Metodické dokumenty obsahují metodická doporučení a metodické pokyny v oblasti primární prevence rizikového chování schválená vedením MŠMT.

- **Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních (č. j. MSMT-21149/2016)** - cílem metodického pokynu je pomoci porozumět školám a školským zařízením (dále jen

„školám“) fenoménu šikany, možnostem, jak mu předcházet a jak na něj efektivně reagovat, pokud k jeho výskytu dojde.

➤ **Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č. j.: 21291/2010-28)**

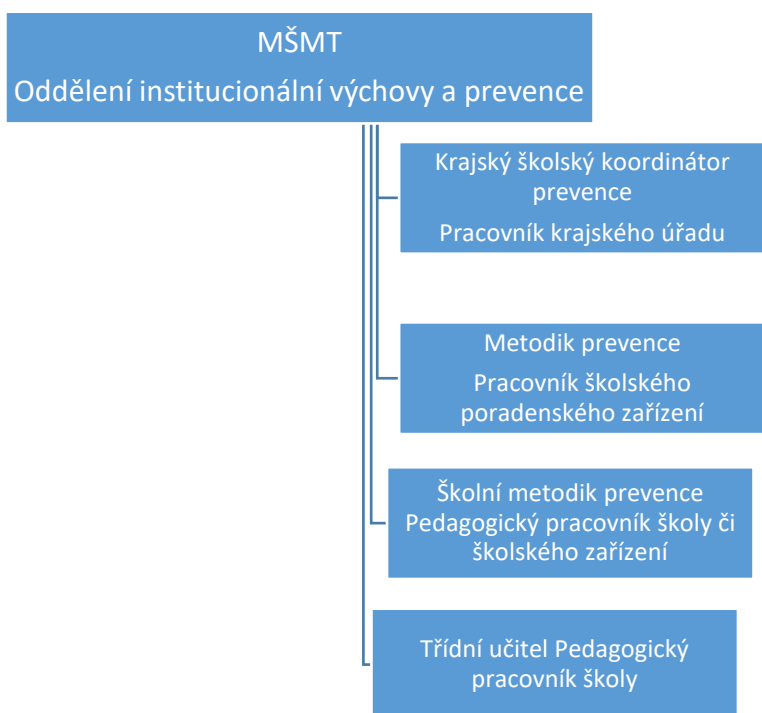
Metodické doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních Metodické doporučení vymezuje aktuální terminologii, která je v souladu s terminologií v zemích EU a začlenění prevence do školního vzdělávacího programu a školního řádu, popisuje jednotlivé instituce v systému prevence a úlohu pedagogického pracovníka, definuje školní preventivní program, doporučuje postupy škol a školských zařízení při výskytu rizikových forem chování dětí a mládeže.

➤ **Metodické doporučení „Zásady přístupu k dětem, žákům, studentům s PAS v rámci vzdělávacího procesu“**, které bylo zpracováno na základě požadavku vyplývajícího z usnesení vlády ze dne 8. února 2016 č. 111, v rámci Podnětu k řešení situace života osob s poruchou autistického spektra (dále jen „PAS“) a jejich rodin

➤ **Pomůcka k nově zakotveným právům a povinnostem pedagogických pracovníků a k povinnému vyloučení žáka nebo studenta**, kdy do zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), došlo k doplnění § 22a a 22b upravující práva a povinnosti pedagogických pracovníků a dále k doplnění § 31 školského zákona o postup v případě zvláště závažných porušení povinností stanovených zákonem. Cílem nové právní úpravy je mimo jiné reagovat na některé situace spojené s násilím a šikanou ve školách. Nová právní úprava by tak měla zajistit lepší ochranu nejen žáků samotných před fyzickými a psychickými útoky, ale i zlepšit ochranu pedagogických pracovníků.

(dostupné z <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/dokumenty-13>)

3.3 Koordinace aktivit zaměřených na prevenci rizikového chování

Zdroj: https://www.msmt.cz/uploads/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_27.pdf

MŠMT

V návaznosti na schválené vládní dokumenty z oblasti primární prevence rizikového chování u dětí, žáků a studentů zpracovává příslušný koncepční materiál resortu na dané období – strategii a akční plán, metodicky podporuje a koordinuje aktivity v oblasti primární prevence.

Mezi další činnosti MŠMT patří:

- Vytváření podmínek pro realizaci resortního systému prevence na národní úrovni v oblasti metodické a legislativní.
- Každoroční vyčlenění resortních finančních prostředků na specifickou primární prevenci rizikového chování
- Správa internetového informačního komunikačního systému odborně garantovaného MŠMT.
- Rozvoj spolupráce v oblasti primární prevence
- zřízení Výboru krajských školských koordinátorů prevence,
- spolupráce s nadresortními orgány zejména s Úřadem vlády – Radou vlády

pro koordinaci protidrogové politiky a Republikovým výborem pro prevenci kriminality Ministerstva vnitra.

- Spolupráce s odbornou veřejností – nestátním neziskovým sektorem, pedagogickými fakultami a odbornými pracovišti VŠ ČR, pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, dalšími subjekty a institucemi zabývajícími se primární prevencí.

- Koordinace resortní činnosti a spolupráce s přímo řízenými organizacemi, jakými jsou Národní ústav pro vzdělávání a Národní institut pro další vzdělávání.

V oblasti hodnotící a kontrolní využívá odborný potenciál České školní inspekce.

- Metodická podpora krajských školských koordinátorů prevence a rozvoj spolupráce v krajích.

Krajský školský koordinátor prevence

Krajský školský koordinátor prevence spolupracuje především s krajským protidrogovým koordinátorem, manažerem prevence kriminality v kraji a koordinátorem pro romské záležitosti, případně s dalšími koordinátory. Na úrovni obcí metodicky podporuje ředitele škol a školských zařízení, školní metodiky prevence ve všech typech škol a metodiky prevence v (PPP).

Metodik prevence v pedagogicko-psychologické poradně

Standardní činnosti metodika prevence pedagogicko-psychologické poradně jsou vymezeny ve vyhlášce č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. K činnostem metodika prevence patří zajišťování koordinace a metodické podpory školních metodiků prevence, udržování pravidelného kontaktu se všemi institucemi, organizacemi a subjekty, které se v kraji na prevenci podílejí, aktualizace sítě odborných zařízení ve své působnosti, a spolupráce s krajským školským koordinátorem prevence zejména při vypracovávání podkladů pro výroční zprávy či jiných hodnocení.

Školní metodik prevence

Standardní činnosti školního metodika prevence jsou vymezeny ve vyhlášce č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. K jeho hlavním činnostem patří koordinace tvorby a kontrola realizace preventivního programu školy, metodické vedení pedagogických pracovníků školy

koordinace jejich vzdělávání v oblasti primární prevence. (dostupné z:

https://www.msmt.cz/uploads/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_27.pdf)

Co se týče legislativy v oblasti primární prevence, je dle mého názoru celkem podrobně ošetřena. Každý zástupce tohoto oboru má jasně definované své cíle a oblast působení. Legislativa a pohled na prevenci z odborného hlediska se neustále mění a rozvíjí na základě konferencí o prevenci, které jsou každoročně organizovány největšími kapacitami v této oblasti, a na kterých se představují celosvětově nové uznávané modely a trendy v oblasti prevence. Je zde také velice dobře ošetřeno vzdělání a kurzy, které jsou potřebné pro všechny, kdo chtějí v prevenci pracovat a nějakým způsobem ji prezentovat, ať už se jedná o učitele, metodiky prevence nebo lektory organizací, kteří do škol dojíždí s programy dané organizace. Dle mého názoru se tato oblast snaží neustále přizpůsobovat, aby byla pro své „klienty“ (žáky, učitele, rodiče,...) neustále co nejvíce aktuální a dokázala předcházet všem nastalým problémům. Organizace své preventivní programy neustále upravují a zlepšují, aby žákům co nejvíce vyhovovali a byli pro ně co nejprínosnější.

4. Organizace aktuálně poskytující programy primární prevence zaměřené na užívání návykových látek na ZŠ v Pardubickém okrese

4.1 Policie ČR

V oblasti závislostí na návykových látkách Policie ČR již dlouhodobě spolupracuje na projektu Revolution train, neboli protidrogový vlak.

Protidrogový vlak je základním a nejdůležitějším prvkem ve struktuře programu, od něhož se odvíjejí další nástroje. Jedná se o speciálně upravenou vlakovou soupravu, tvořenou celkem šesti vagony. Vagony jsou uzpůsobeny do podoby multimedialních sálů, které návštěvníci vlaku procházejí a sledují v několika rovinách příběh o příčinách, vývoji a důsledcích závislostí. Vlakem provádí lektor, prohlídka vlaku trvá obvykle 90 minut.

Protidrogový vlak je vybaven technologiemi, jejichž působením je možné zapojit návštěvníky vlaku do příběhu, který sledují. Základnou vlaku je nádraží Praha-Dejvice, odkud se vlak přemísťuje do regionů v ČR i do zahraničí, aktuálně do příhraničních oblastí v Německu a v Polsku. Protidrogový vlak zahrnuje: projekci filmu, simulaci konkrétních prostředí, simulaci rozhodování v konkrétních situacích, lektorský výklad, diskusi, sběr dat, prezentaci informací o programu a prezentaci zpětných vazeb a výstupů z návazných programů. Žáci tak mají ve vlaku možnost shlédnout film se závislostní tematikou, během kterého jsou dotazováni na situace z filmu a jak by se v těchto situacích zachovali oni, následně jsou provedeni sekcemi v jednotlivých vagoncích, které představují konkrétní prostředí nebo prostory – bar, místo autohavárie, výslechová místnost, vězení, ordinace a jejich funkcí je zobrazit maximálně reálným způsobem místa a události, které souvisejí s představovaným příběhem.

Následně je s žáky vedena diskuze, která žáky podněcuje k zamyšlení se nad různými riziky užívání návykových látek

Každá základní škola, která prošla tímto vlakem, má možnost pokračovat a absolvovat následný program: To je zákon, kámo. Ze strany Policie ČR se jedná o dvouhodinovou besedu, která navazuje na prohlídku vlaku. Podstatou je rozšíření a upevnění právního povědomí dětí a všech právních důsledků, které souvisí s touto problematikou. Do školy přichází lektor, který s žáky a studenty znovu probírá vlakový příběh a na jednotlivých jeho

částech vysvětluje důležité pojmy a souvislosti trestního a přestupkového práva vztahujícího se k problematice návykových látek, jejich užívání, podávání a prodeje.

Děti ve třídách vytvoří skupinky (expert, vyšetřovatel, kriminalista, technik, psod), a po opětovném zhlédnutí stejného příběhu z protidrogového vlaku, se společně zaměřují na příčiny, vývoj a důsledky drogové závislosti z perspektivy policejního týmu.

Součástí obou těchto preventivních programů je i sběr anonymních dat, které pak mohou jednotlivá města využít pro tvorbu koncepcí protidrogové prevence.

PČR v loňském a letošním školní roce navštívila s programem tyto základní školy: ZŠ Dašice, ZŠ Štefánikova, ZŠ Závodu Míru, ZŠ Prodloužená, ZŠ Staňkova, ZŠ Bratřanců Veverkových a ZŠ Dubina.

4.2 Městská policie Pardubice

Městská policie Pardubice provádí preventivní programy zaměřené na závislosti v 9. třídách Základních škol. MP se snaží být flexibilní, a proto témata na různých školách v rámci ročníků individuálně mění a upravuje na míru. V rámci tématu závislostí se snaží věnovat závislostem jako celku, to znamená, že žáky i studenty seznamují s různými typy závislostí. Například kouření, alkohol, nomofobie, netolismus, nadměrné užívání energetických nápojů a cukru a seznamují s riziky, které s tím souvisí.

Téma jiných návykových látek (JNL), než výše zmíněných, otevírají v případě dotazů ze strany studentů, z mnoholeté praxe se jedná většinou o otázky na množství návykových látek, které lze pěstovat nebo vlastnit a postihy s tím spojené. Pro strážníka to v praxi znamená, že jakákoli souvislost s těmito návykovými látkami je mimo jejich kompetence a celou věc předává PČR z důvodným podezřením na TČ, takto se snaží žáky a studenty informovat. MP také do svých besed přikládá ukázky a obrazový materiál z praxe, seznamuje žáky s různými příběhy uživatelů návykových látek a dopad na jejich osobnost a život. MP také dále informuje o nízkoprahových zařízeních, které poskytují prvotní kontakt a prvotní pomoc. V rámci preventivních programů spolupracuje MP s Domem dětí a mládeže Alfa, kdy každoročně oslovují ZŠ z Pardubic a blízkého okolí a zvou je na promítání příběhu „Ženy a drogy a Drogy a ženy“, což je krátký film, ve kterém jsou zobrazeny rozhovory s uživatelkami drog a jejich příběhy. S žáky po každém filmu rozebírají jednotlivé problémy, ať už majetkovou trestnou činnost, bezdomovectví, zdravotní stav uživatelů drog a způsoby

léčby a pomoci. Tato forma, kdy se žáci prostřednictvím dokumentu seznamují s osudy konkrétních uživatelů drog, se MP velmi osvědčila a dostává se jim ze škol velmi pozitivního ohlasu.

V rámci prevence MP sleduje nové trendy v této problematice, průběžně se v ní vzdělává a navštěvuje i projekty s tím související např. drogový vlak, školení s příslušníky Policie ČR a předávání si zkušeností v rámci celorepublikových seminářů preventistů obecní policie. Podklady pro přednášky čerpá MP z odborných monografií (S. Fišer Sociální patologie, K. Nešpor – Adiktologie pro všeobecné praktické lékaře, výzkumy na téma sociálně-patologických jevů. Konkrétní materiály k dispozici nemají, neboť přednášku sestavují podle potřeb a vycházíme z diskuze na místě.

Přednášky pro druhý stupeň základních škol jsou koncipovány na dvě vyučovací hodiny, přičemž v jeho druhé části je možné si prodiskutované téma vyzkoušet na praktických příkladech. Velmi se osvědčila nepřítomnost pedagoga ve třídě, jelikož jsou žáci více otevření.

MP Pardubice v roce 2019 uskutečnila v 9. ročnících ZŠ 39 besed na téma drogové závislosti pro 530 dětí a v roce 2020 odjela na 5 ZŠ 16 besed celkem pro 377 žáků. Se svým preventivním programem navštěvuje například ZŠ Josefa Resslera Pardubice.

4.3 SEMIRAMIS z.ú.

SEMIRAMIS z.ú. je organizace poskytující certifikované preventivní, adiktologické služby a registrované sociální služby. V rámci svých center Primární prevence, které jsou ve Středočeském, Královéhradeckém a Pardubickém kraji zajišťuje organizace programy dlouhodobé primární prevence rizikového chování na základních školách.

Programy organizace jsou koncipovány dlouhodobě, se začátkem ve 4. nebo 6. třídě základní školy, kdy lektori organizace navštěvují třídy jedenkrát za pololetí a věnují se různým tématům z oblasti prevence rizikového chování. Organizace aktuálně poskytuje v Pardubickém kraji program VDPP II, který je zaměřen obecně na různá témata rizikového chování. Programy jsou koncipovány na 3 vyučovací hodiny, ve kterých lektori s žáky pracují interaktivní a zábavnou formou, pomocí které se s žáky snaží společně přijít na rizika aktuálně probírané oblasti. Každý program zahrnuje hry, individuální i skupinovou práci, prostor pro diskuzi a vyjádření každého žáka. V programu je vždy přítomen třídní učitel, jelikož

organizace si zakládá také na vytvoření přátelského prostředí ve třídě a dobrých vztahů mezi žáky a pedagogem. Do 7. třídy jsou programy nastavené a v 8. a 9. třídě si žáci sami volí téma programů z nabízených témat. Mohou si zvolit téma návykových látek, vztahů v kolektivu, předsudků, stresu či rizikových sportů. Pokud si žáci zvolí volitelný program na návykové látky, čeká je v prvním pololetí 8. třídy a nese název „Nemůžu žít bez“. Program je zaměřen na látkové i nelátkové závislosti.

Semiramis z.ú. je také první organizací, která zareagovala na aktuální epidemiologickou situaci související s pandemií COVID – 19, a vytvořila pro školy online preventivní programy. Online preventivní programy jsou koncipovány na dvě vyučovací hodiny a zahrnují témata vztahů v kolektivu, emocí a kyberprostoru.

Semiramis z.ú. provádí své preventivní programy na těchto základních školách Pardubického okresu: ZŠ Pardubice Dubina, ZŠ Pardubice Staňkova, ZŠ Pardubice Studánka, ZŠ Pardubice Svítkov, ZŠ Josefa Resslera Pardubice, ZŠ Pardubice Polabiny 3, ZŠ Pardubice Waldorfská, ZŠ Přelouč Masarykova, ZŠ Přelouč Smetanova

4.4 PPP Ústí nad Orlicí

PPP Ústí nad Orlicí v roce 2013 zahájilo činnost Krajského centra primární prevence, pod jehož záštitou nabízí programy všeobecné a selektivní primární prevence pro ZŠ. Pro základní školy nabízí dlouhodobý program primární prevence s názvem „Cesty z cesty“, který organizace začíná s žáky již v 1. ročníku základní školy a do škol s programem lektori jezdí dvakrát ročně na 3 vyučovací hodiny. Před nástupem do dlouhodobé spolupráce je školám doporučen také adaptační program „Začátek“, který probíhá 3 vyučovací hodiny a má za cíl žáky zadaptovat v novém kolektivu a novém prostředí.

V rámci programu „Cesty z cesty“ jsou věnována závislostem témata doporučená v 7. nebo 8. třídě s názvem „Ne návykovým látkám“ a „Do dna“. V posledních letech PPP Ústí nad Orlicí s tímto programem navštívila v Pardubickém okrese například ZŠ Lázně Bohdaneč, ZŠ Prodloužená Pardubice, ZŠ Pardubice Erno Košťála, nebo ZŠ Pardubice Družstevní. Organizace se svým programem navštěvuje také gymnázia a střední školy, v Pardubicích například Obchodní akademii Pardubice. Organizace také dokáže na přání školy vytvořit speciální program škole, tzv. „Program šití na míru“.

Organizace nabízí také programy určené pro mateřské školy s názvem „Tajuplný ostrov“.

Vzhledem k epidemiologické situaci související s onemocněním COVID -19 vytvořila organizace „Prevenční na doma“. Tato metoda probíhá pomocí pracovního listu, který je dostupný na stránkách organizace, a mohou s ním pracovat jak učitelé, tak i rodiče a žáci. V pracovních listech žáci naleznou bubliny s různými slovy týkajícími se daného tématu, která potom rozdělují do správných sloupečků. Například u návykových látek se určitá slova rozdělují do bublin podle toho, o jakou závislost se jedná.

Pro školní rok 2020/2021 organizace také vytvořila nový projekt s názvem „Můžeš, nemůžeš“, který provází komiksový příběh, který je žákům předložen v podobě pracovních listů. Program je formován interaktivně pro žáky 3. tříd, a jeho cílem je prevence kouření.

Jak lze vidět z výčtu uvedených organizací a jejich programů primární prevence v oblasti užívání návykových látek, každá organizace k této problematice přistupuje z jiného úhlu pohledu a mezi závislosti řadí například i nelátkové závislosti či legální návykové látky, jejichž návykovosti není v odborných publikacích věnovaný důraz, jako například cukr či energetické nápoje.

Dle mého názoru by se organizace měly ve svých programech shodovat v základní terminologii dle odborné literatury uvedené k danému tématu, které případně dle svého uvážení doplní buď o zákony, čili co hrozí v případě držení nelegální návykové látky nebo její prodeje, či žáky informovat o socioekonomických problémech, které mohou s užíváním návykové látky u uživatelů souviset, jako například témata bezdomovectví, ale i finanční gramotnost, kterou mnohdy uživatelům návykových látek chybí a dostávají se pak do ekonomických problémů.

Osobně si myslím, že je dobře, že se každá organizace mimo základní odbornou tematiku závislostního chování věnuje tématům s tím spojeným, jako například MP Pardubice, která pomocí svých besed a filmů představuje na reálných příbězích dopady užívání návykových látek. I když je tento model v prevenci již dnes potlačovaný, protože se na základě výzkumů ukázalo, že není tolik efektivní, mám za to, že pojetí preventivních programů MP Pardubice určitě není na škodu, zejména pokud si škola sjedná programy i od jiných organizací, a žáci tak mají na problematiku ucelený nadhled a mohou toto téma prohlédnout z více různých pohledů.

Jako nejprínosnější a zároveň nejvíce poutavý program pro žáky sledávám program Policie ČR – Revolution train, jelikož si zde žáci mohou zábavnou a interaktivní formou projít všechny potřebné informace k užívání legálních i nelegálních návykových látek. Navíc PČR

pomocí návazného programu prohlubuje žákům právní povědomí o nebezpečnosti užívání návykových látek, což je dle mého osobního názoru pro žáky velice přínosné, jelikož si nemusí úplně uvědomovat rizika, která s touto problematikou mohou souviset.

Organizace Semiramis, z.ú. a PPP Ústí nad Orlicí jdou naopak cestou dlouhodobé a komplexní prevence, kdy s žáky zahájí práci v nižších ročnících základní školy a pokračují v ní až do ukončení základního vzdělávání, což může dle mého názoru napomáhat prohlubovat žákův vztah k lektorům a tím i následný respekt a důvěru při probírání jednotlivých témat dlouhodobé primární prevence rizikového chování.

5. Praktická část

V praktické části své diplomové práce jsem se zaměřila na výsledky výzkumu, který jsem prováděla na vybraných základních školách Pardubického okresu. Rozhodla jsem se jít metodou, ve které jsem využila jak kvantitativní, tak i kvalitativní přístup. Jedná se tedy o smíšený výzkum, který jak říká Hendl, „*je definován jako obecný přístup, v němž se míchají kvantitativní a kvalitativní metody, techniky nebo paradigmata v rámci jedné studie*“ (Hendl, 2005, str. 60).

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila dotazování a rozhovory. Výzkumným nástrojem byl dotazník vlastní konstrukce a také polostrukturovaný rozhovor.

5.1 Metodologie výzkumu

Hlavním cílem mého výzkumu bylo zjistit pohled žáků 2. stupně a metodiků prevence vybraných základních škol v Pardubickém okrese na prevenci vzniku závislostí na návykových látkách, která je na jejich škole prováděna, a zda je tato prevence dle samotných aktérů dostatečná.

Na základě cílů mého výzkumu jsem si stanovila hlavní výzkumnou otázku a pro kvantitativní šetření jsem si stanovila také hypotézy, které ověřím.

VO 1: Je prevence vzniku závislostí na návykových látkách na základních školách v Pardubickém okrese dostatečná?

Stanovení hypotéz

H1: Dívky jsou o problematice návykových látek informovanější, než chlapci.

H2: Žáci na základních školách ve městě Pardubice mají zkušenost s návykovou látkou, na rozdíl od žáků na základních školách mimo město Pardubice.

H3: Žáci preferují o tématu prevence vzniku závislosti na návykových látkách hovořit raději s někým zvenčí, než s učiteli a metodiky prevence.

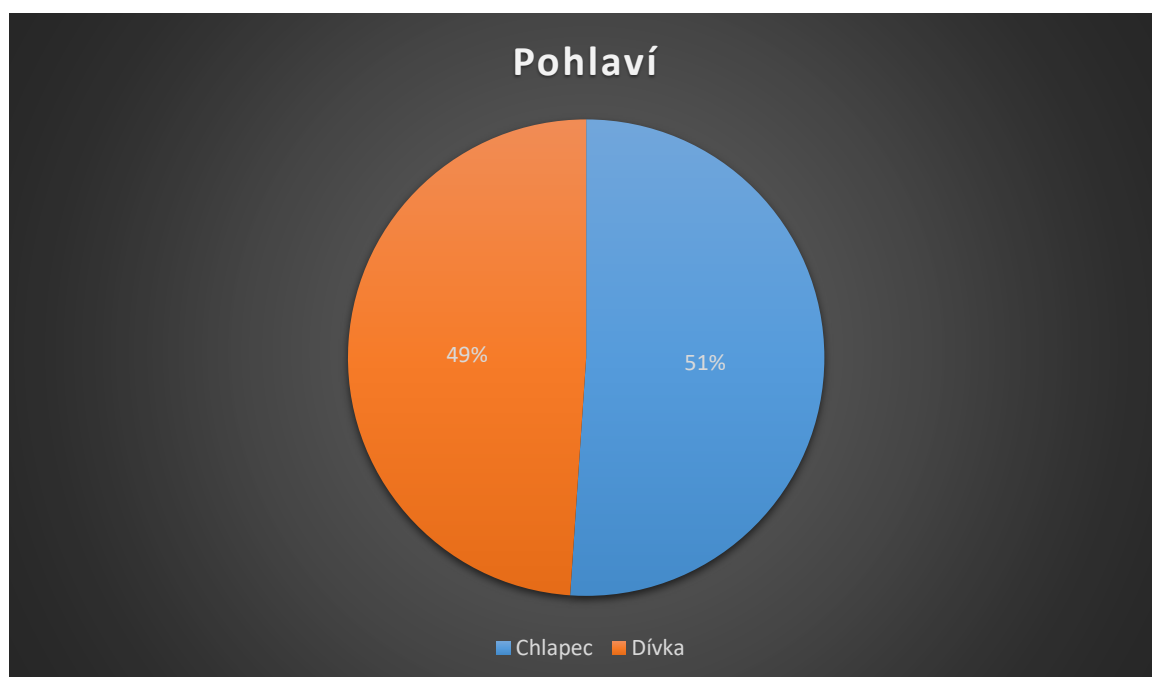
Výzkumný soubor byl v tomto případě zvolen záměrně, jednalo se o žáky navštěvující 2. stupeň vybraných základních škol v Pardubickém okrese. Rozhovory byly následně prováděny s metodiky prevence z vybraných základních škol, a měly pomoci ucelit celkový pohled na danou problematiku.

V mé práci jsem využila smíšeného výzkumu. Použitým nástrojem byl tedy dotazník vlastní konstrukce, který obsahoval celkem 17 otázek, z toho 16 uzavřených a 1 polouzavřená, kde měli žáci doplnit důvod zvolení své odpovědi. Metodu dotazníku jsem si zvolila, protože jeho výhodou je rychlá a snadná administrace a mohla jsem získat velké množství dat v krátkém čase. Dotazník byl distribuován do předem vybraných základních škol Pardubického okresu, kde byl následně předán žákům k vyplnění. Vzhledem k epidemiologické situaci byl dotazník distribuován pomocí internetu a do škol zaslán odkaz na dotazník. Dotazník byl žákům k dispozici od 1.4 do 20. 5. 2021. Návratnost dotazníku byla dostatečná, z každé školy se mi navrátilo okolo 60 dotazníků, což jsou zhruba 3 třídy každé základní školy. Celkem se dotazníkového šetření zúčastnilo 233 žáků. Rozhovory byly polostrukturované a jejich hlavní cíl byl odpovědět na výzkumnou otázku.

5.2 Výsledky dotazníkového šetření

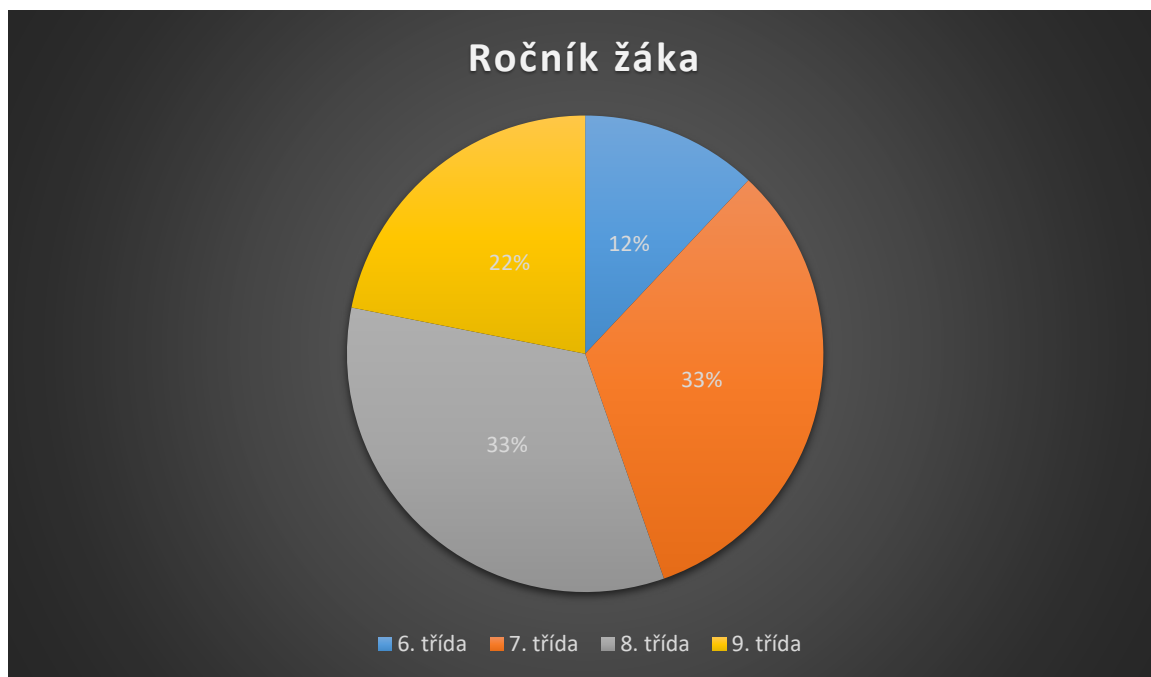
V této podkapitole se zaměřím na výsledky mého dotazníkového šetření, které bylo prováděno s žáky 2. stupně základních škol v Pardubickém okrese, konkrétně se jednalo o školy: ZŠ Polabiny 3, ZŠ Josefa Resslera Pardubice, ZŠ Řečany nad Labem a ZŠ Lázně Bohdaneč. Školy jsem vybrala záměrně, abych měla srovnání mezi školami ve městě a školami mimo město.

Graf č. 1 Pohlaví

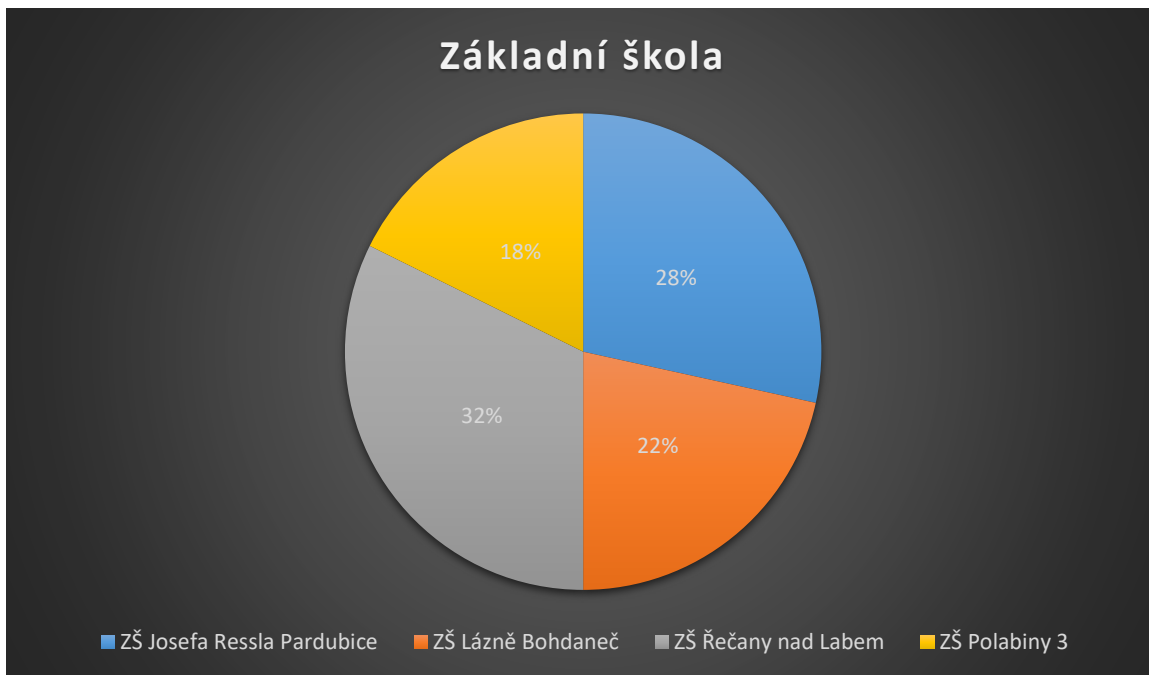
V prvním grafu je vyobrazen procentuální podíl mužů a žen na mém výzkumu. Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 233 respondentů, z toho 119 chlapců (51 %) a 114 dívek (49%). Jak lze vidět z grafu, pohlaví je v mém výzkumu rovnoměrně zastoupeno.

Graf č. 2 Ročník žáka

V druhém grafu je vyobrazen procentuální podíl dle ročníku žáků, kteří se podíleli na mém výzkumu. Z grafu je patrné, že je zastoupení jednotlivých ročníků 2. stupně základních škol poměrně vyvážené. Největší zastoupení v mém výzkumu má 7. ročník 76 žáků (33%), 8. ročník 78 žáků (33%), 9. ročník 51 žáků (22%) a 6. ročník 28 žáků (12%). Jak jsem se dozvěděla v teoretické části, nejčastěji bývá prevence na téma návykových látek prováděna v 7. a 8. třídě a z toho dle mého názoru vyplývá i počet zastoupení jednotlivých ročníků ve výzkumu.

Graf č. 3 Základní škola, kterou student navštěvuje

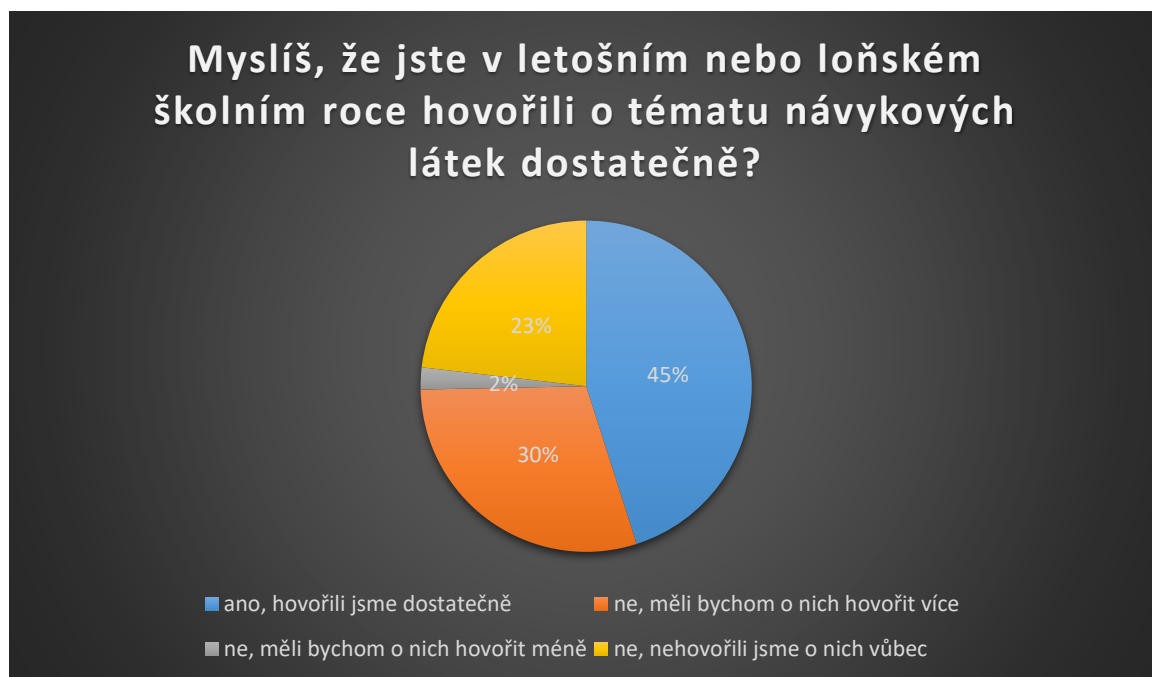
Z grafu je patrné, že všechny vybrané základní školy jsou zde rovnoměrně zastoupeny. Jak již jsem zmiňovala výše, školy byli vybrány záměrně, abych mohla porovnat školy z města a školy mimo město Pardubice. Největší zastoupení má v mém výzkumu ZŠ Řečany nad Labem, kde se výzkumu zúčastnilo 75 respondentů (32%), následuje ZŠ Josefa Ressla Pardubice, kde se zúčastnilo 66 respondentů (28%), ze ZŠ Lázně Bohdaneč se zúčastnilo 50 respondentů (22%), a ze ZŠ Polabiny 3 41 respondentů (18%).

Graf č. 4 S kým žáci o tématu návykových látek nejčastěji hovoří

V této otázce jsem zjišťovala, kdo s žáky o tématu návykových látek ve škole nejčastěji hovoří. Z grafu vyplývá, že toto téma s žáky nejvíce probírá pan/í učitel/ka, což odpovědělo 140 žáků (48%), druhou nejčetnější odpovědí byla organizace Semiramis z. ú, kterou uvedlo 58 žáků (20%), dále žáci uváděli Městskou policii, což uvedlo 48 žáků (16%), poté následovala Policie ČR, což uvedlo 19 žáků (7%), a v podobné četnosti se objevovala i PPP Ústí nad Orlicí, kterou uvedlo 18 žáků (6%). Odpověď metodik/čka prevence byla uvedena pouze v 9 případech (3%).

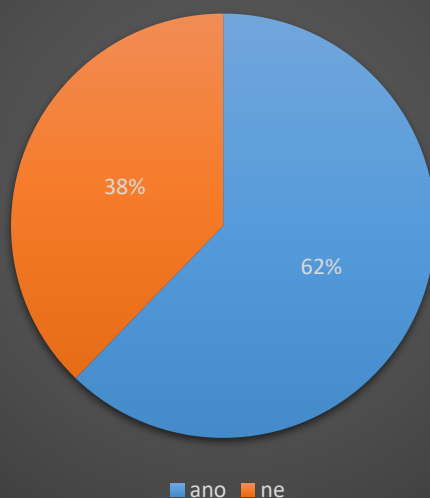
Graf č. 5 Četnost tématu návykových látek ve výuce

V této otázce jsem se zaměřila na názor respondentů ohledně četnosti diskuzí na téma návykových látek ve škole. Zjišťovala jsem, zda se podle žáků o tomto tématu v poslední době ve škole hovořilo dostatečně. Dle 105 respondentů (45%) bylo o tomto tématu ve škole hovořeno dostatečně, 69 (30 %) respondentů si myslí, že by se o tomto tématu mělo hovořit více, 54 žáků (23%) uvádí, že se o tomto tématu v letošním a loňském školním roce ve škole nehovořilo vůbec a 5 respondentů (2%) je toho názoru, že by se o návykových látkách mělo hovořit v menší míře, než doposud.

Graf č. 6 Baví žáky hodiny zaměřené na téma návykových látek?

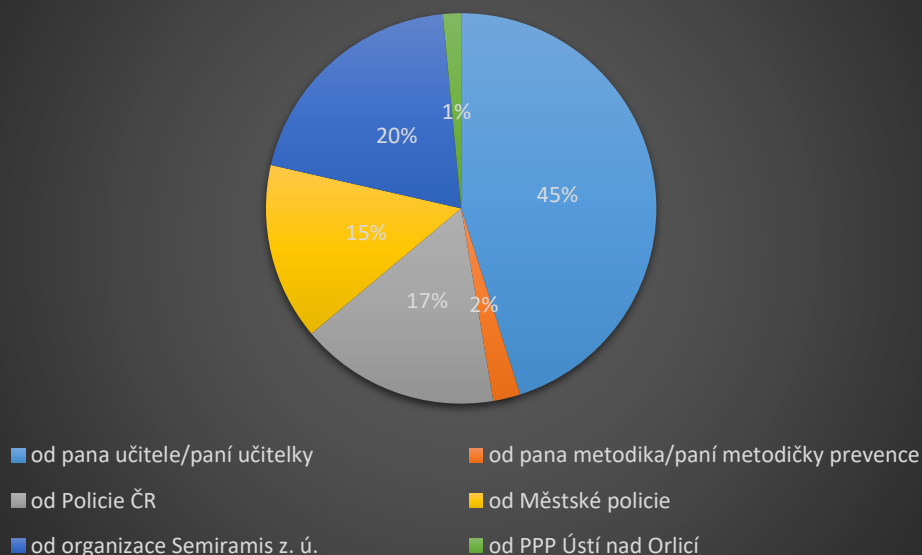
Baví tě hodiny zaměřené na téma návykových látek?

V tomto grafu jsem zjišťovala, zda žáky hodiny zaměřené na téma návykových látek baví. Většinu respondentů, 145 (62%) baví toto téma probírat, zbylých 88 respondentů (38%) téma návykových látek probírat nebaví.

Graf č. 7 Od koho žáky hodiny zaměřené na téma návykových látek nejvíce baví a proč

Od koho tě tyto hodiny nejvíce baví a proč?

V této otázce jsem zjišťovala, od koho hodiny zaměřené na problematiku návykových látek žáky nejvíce baví. Nejčtenější odpovědí v této otázce byla odpověď: od pana učitele/paní učitelky, kterou zvolilo 120 (45%) respondentů. Jako druhá nejčastější odpověď byla uváděna organizace Semiramis z.ú., a to celkem od 53 (20%) respondentů. Třetí nejčtenější odpovědí

byla Policie ČR kterou zvolilo 44 (17%) respondentů. Hned za ní se objevovala Městská policie, kterou uvedlo 39 (15%) žáků. Dále žáci zvolili pana metodika/paní metodičku prevence, kterou zvolilo 6 (2%) žáků. Jako poslední skončila PPP Ústí nad Orlicí, kterou zvolili pouze 4 (1%) respondentů. Tato otázka byla polouzavřená, takže dolů byla možnost napsat doplnit, proč žáci zvolili svou odpověď. Této možnosti využilo celkem 76 respondentů. V případě, že žáci zvolili možnost pana učitele/paní učitelky, uváděli, že se dobře znají a proto se jim o tomto tématu s učitelem hovoří dobře. Dále této možnosti hodně využívali žáci, kteří zvolili organizaci Semiramis, z.ú., kde uváděli, že je jejich programy baví a že jsou takové odpočinkové oproti normálnímu vyučování. Pár respondentů, kteří využili tuto možnost, zvolili PČR nebo Městskou policii, kde následně uváděli, že Policie tomu nejvíce rozumí, proto jim připadá nejlepší hovořit o prevenci s nimi.

Graf č. 8 Je ve škole dostatečně dobrá atmosféra k probírání daného tématu?

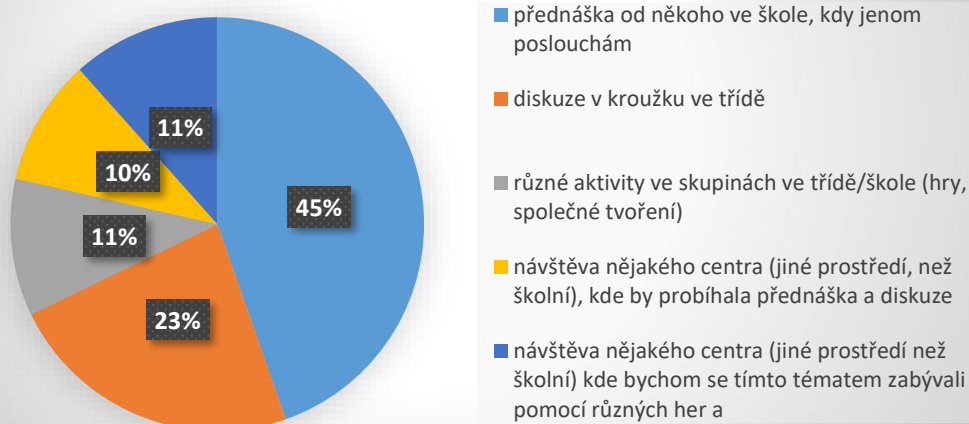

V této otázce jsem se respondentů tázala, zda je dle jejich názoru ve škole dostatečně dobrá atmosféra, která dovoluje otevřeně probírat témata jako drogy a návykové látky.

Z grafu vyplývá, že podle 168 (72%) žáků, je atmosféra ve škole dostatečně dobrá. Zbylých 65 (28%) žáků o tom přesvědčeno není.

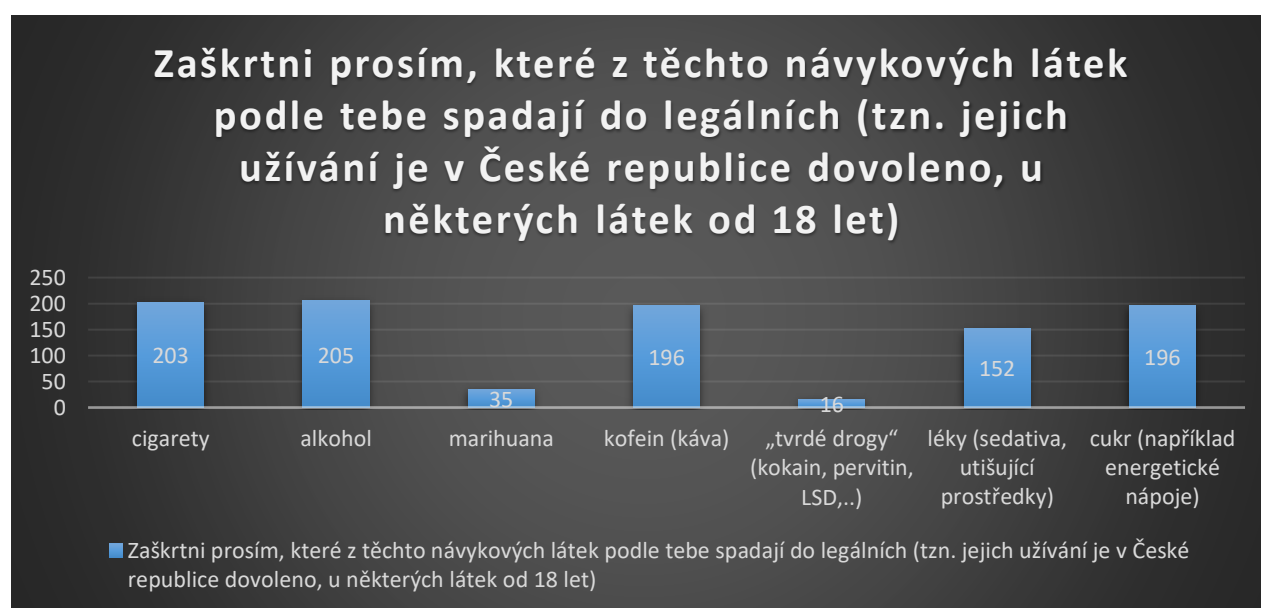
Graf č. 9 forma předávání informací

Když se v rámci třídy bavíte o tématu návykových látek, jaká forma ti nejvíce vyhovuje případně by ti nejvíce vyhovovala?

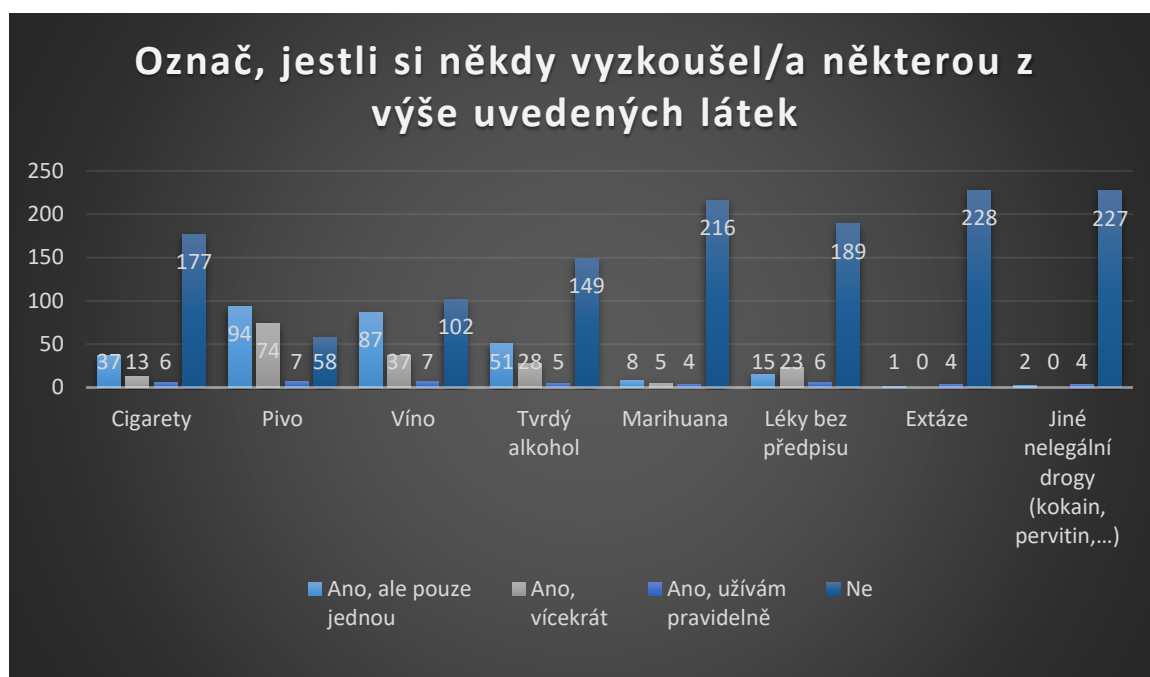
V další otázce mě zajímalo, jaká forma předávání informací o tématu návykových látek žákům nejvíce vyhovuje. Z grafu vyplývá, že nejpříjemnější je žákům forma přednášky, při které pouze poslouchají a nemusejí se jinak zapojovat. Takto odpovědělo 104 (45%) žáků. Druhou nejčastěji volenou možností byla diskuze v kroužku ve třídě, což zvolilo 54 (23%) žáků. 27 žáků (11%) volilo možnost aktivit v rámci třídy nebo školy, ve stejné četnosti 25 (11%) žáci volili i návštěvu nějakého centra, kde by se tomuto tématu věnovali pomocí her a aktivit. V podobné četnosti byla zvolena i poslední možnost, návštěva centra, kde by proběhla beseda, kterou volilo 23(10%) žáků.

Graf č. 10 Znalost problematiky

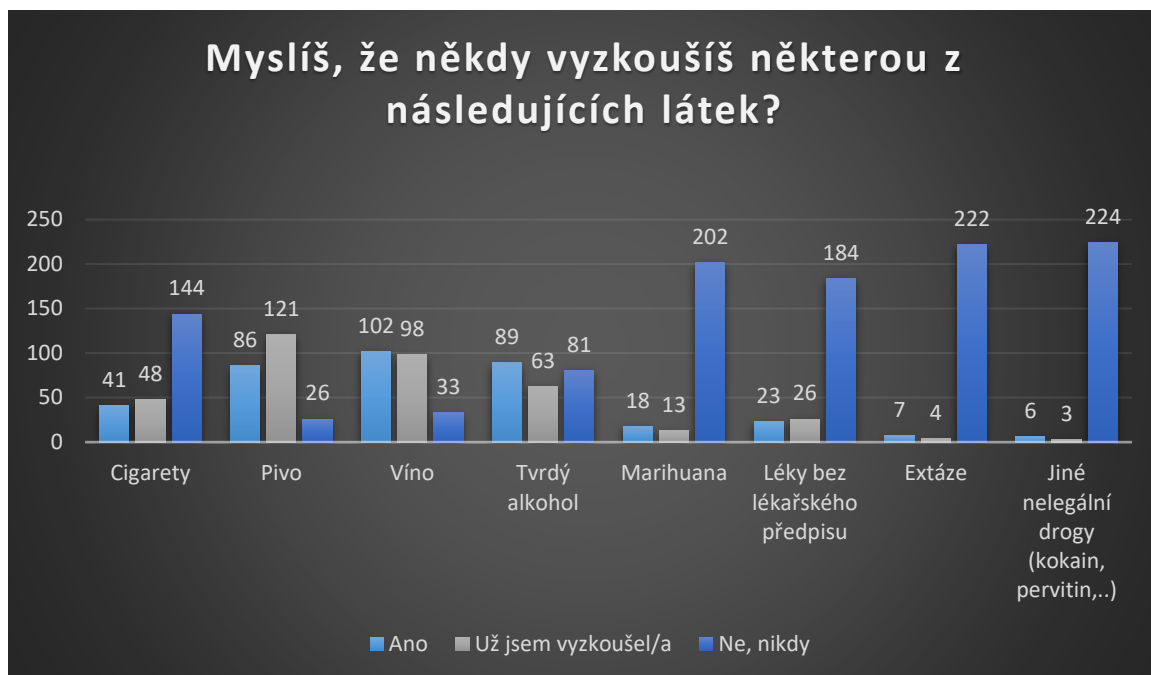
V této otázce jsem se zaměřila na zjištění znalosti problematiky legálních a nelegálních látek u respondentů. Jak vyplývá z grafu, téměř všichni respondenti dokáží rozeznat legální a nelegální návykové látky. Ohledně legality cigaret odpovědělo správně 203 (87%) respondentů. Ohledně alkoholu 205 (88%) žáků. Marihuanu do legálních návykových látek zařadilo pouze 35 (15%) žáků. U kofeinu správně odpovědělo 196 (85%) tázaných. Tvrdé drogy mezi legální látky zařadilo 16 (7%) žáků. U léků již byla odpověď více nejistá, zde by je do legálních látek zařadilo 152 (65%) respondentů. To lze vysvětlit tím, že u léků nebylo uvedeno, zda uživatel má na léky lékařský předpis či léky „zneužívá“. Cukr by mezi legální látky zařadilo 196 (84%) žáků.

Graf č. 11 Zkušenosti respondentů s návykovými látkami

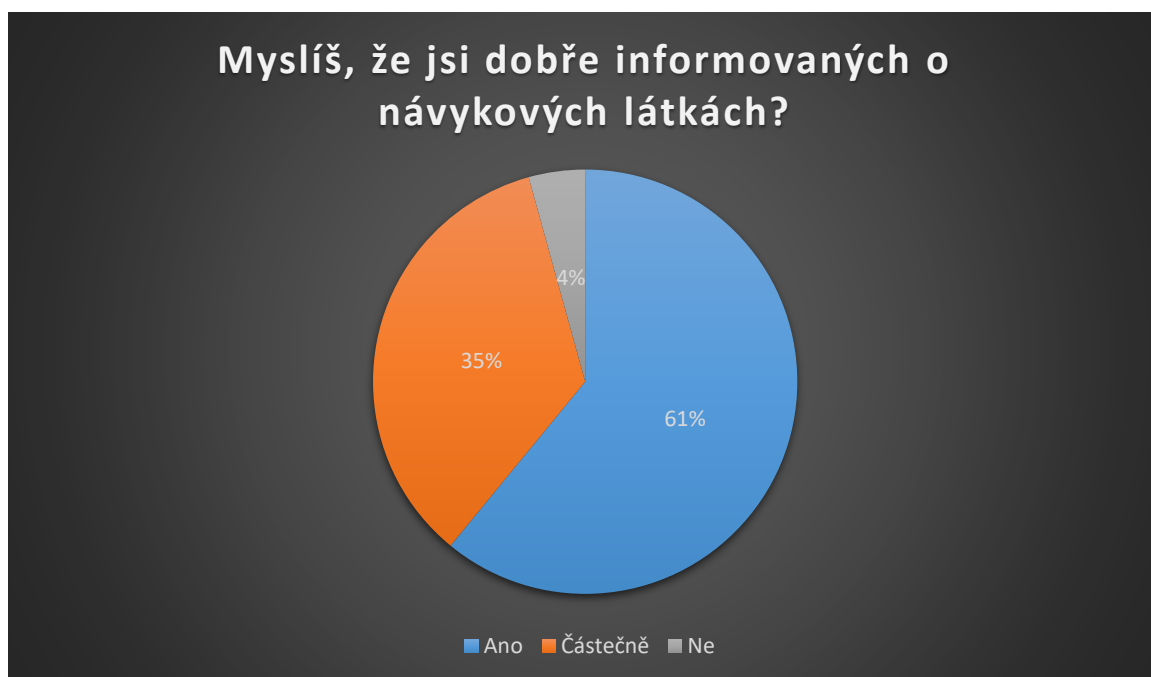
V této otázce jsem zjišťovala zkušenosti respondentů s různými návykovými látkami. Jak lze z grafu vyčíst, nejčastěji mají žáci zkušenosti s pivem, které vyzkoušelo 94 (40%) žáků, vínem, které vyzkoušelo 87 (37%) žáků a cigaretami, které vyzkoušelo 37 (16%) žáků. Nejvíce mě překvapila odpověď na vyzkoušení léků bez lékařského předpisu, které podle dat běžně užívá 23 (10%) respondentů.

Graf č. 12 Možná budoucí zkušenost s užitím návykové látky

V další otázce mě zajímalo, zda si žáci myslí, že v budoucnu některou z výše uvedených návykových látek vyzkouší, pokud se tak již nestalo. Nejvíce respondenti chtějí vyzkoušet pivo (37%) a víno (44%). Naopak cigarety se stávají u žáků dle mého názoru čím dál tím více neoblíbené, a touhu po vyzkoušení nemá 62% respondentů.

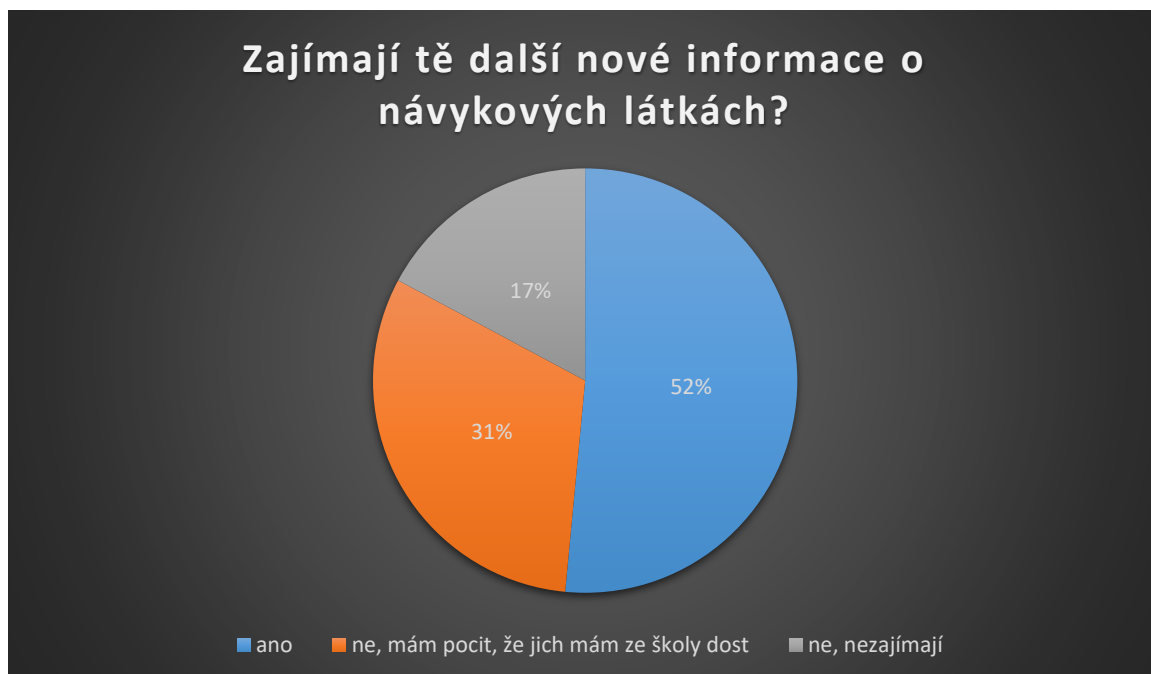
Graf č. 13 Informovanost

V této otázce mě zajímalo, jak se respondenti sami hodnotí ohledně znalosti problematiky návykových látek. 142 (61%) žáků si myslí, že jsou o návykových látkách dobře informováni,

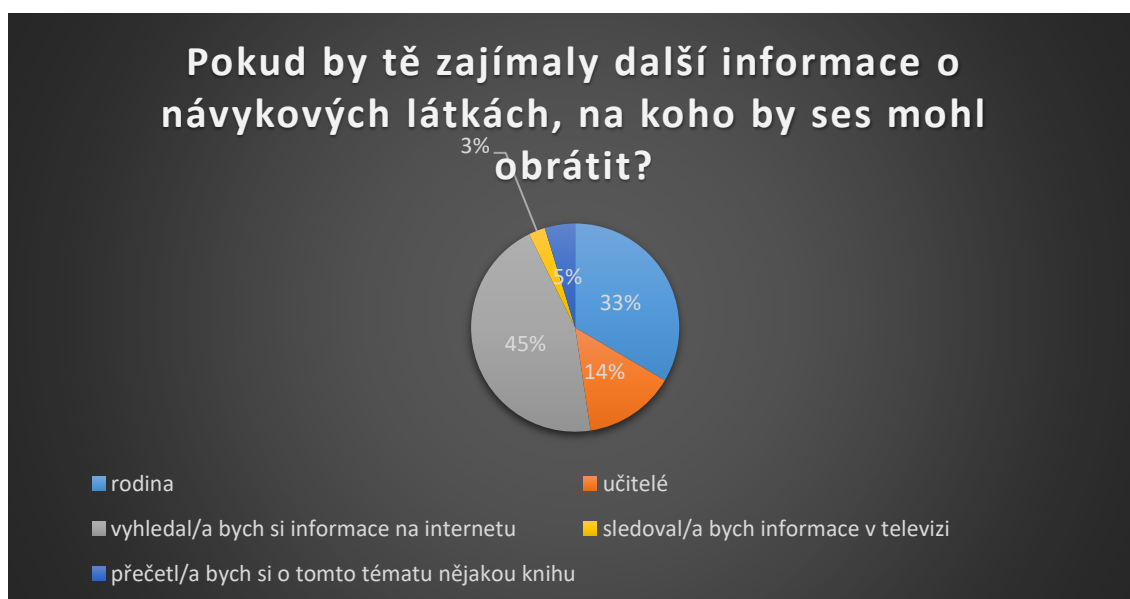
81 (35%) žáků má pocit, že je informováno částečně a pouze 10 (4%) žáků si myslí, že nejsou o návykových látkách dobře informovaní.

Graf č 14 Zájem respondentů o nové informace o problematice

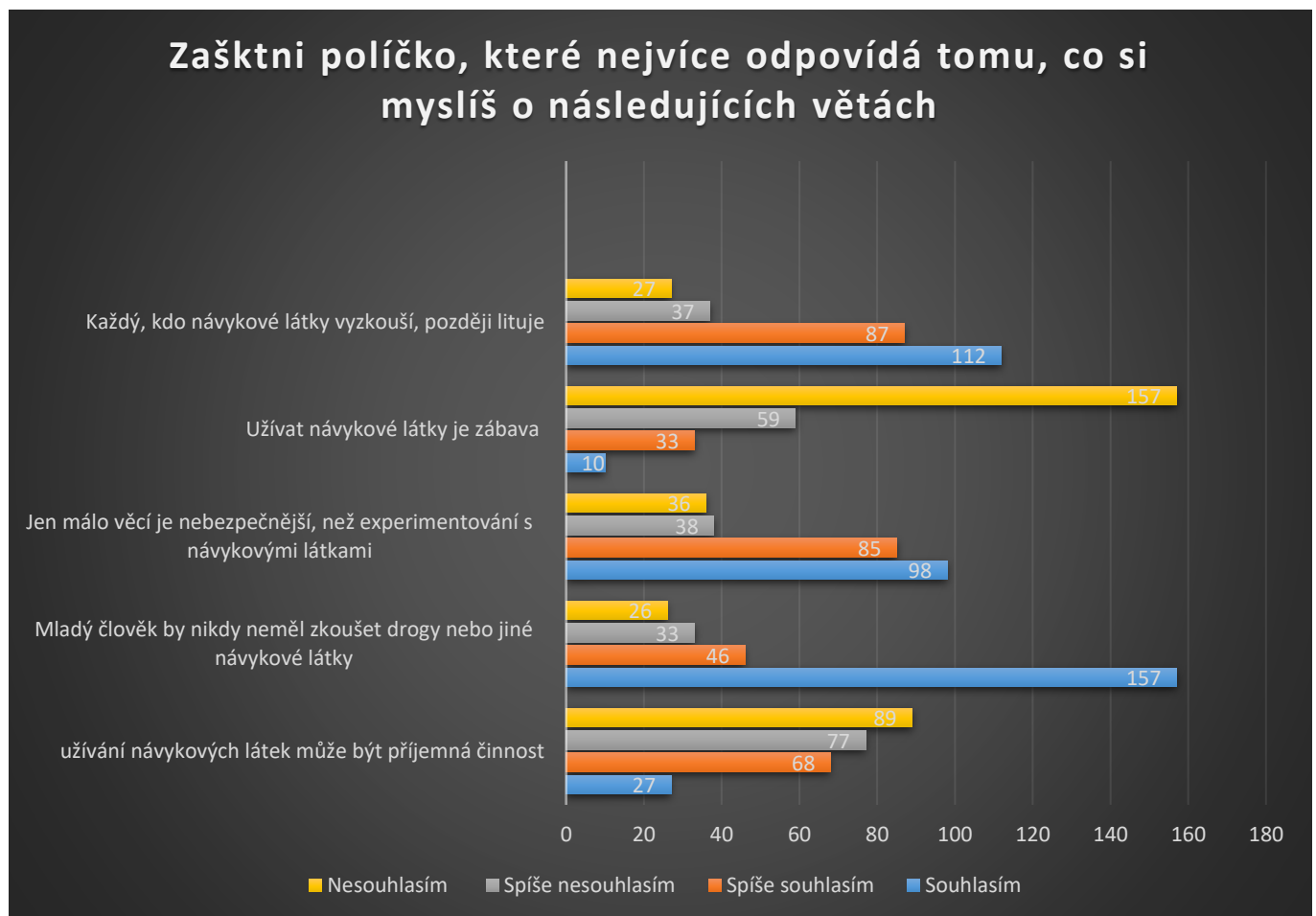
V další otázce jsem zjišťovala, jak velký mají respondenti zájem o dalších, nových, informacích o návykových látkách. 120 (52%) žáků má o další informace zájem, 73 (31%) má pocit, že je dobře informováno ze školy a 40 (17%) žáků již další informace o této problematice nezajímají.

Graf č. 15 Využívání zdrojů k informovanosti o problematice

V této otázce jsem zjišťovala, zda žáci vědí, kam se obrátit, pokud by si chtěli zjistit nějaké další informace týkající se návykových látek. 105 (45%) respondentů by si další informace vyhledávalo na internetu, 78 (33%) by se při zjišťování informací obrátili na někoho z rodiny, 33(14%) by se na další informace doptalo přímo učitele ve škole, 11(5%) žáků by si přečetlo nějakou knihu na dané téma a 6 (3%) žáků by sledovalo informace v televizi.

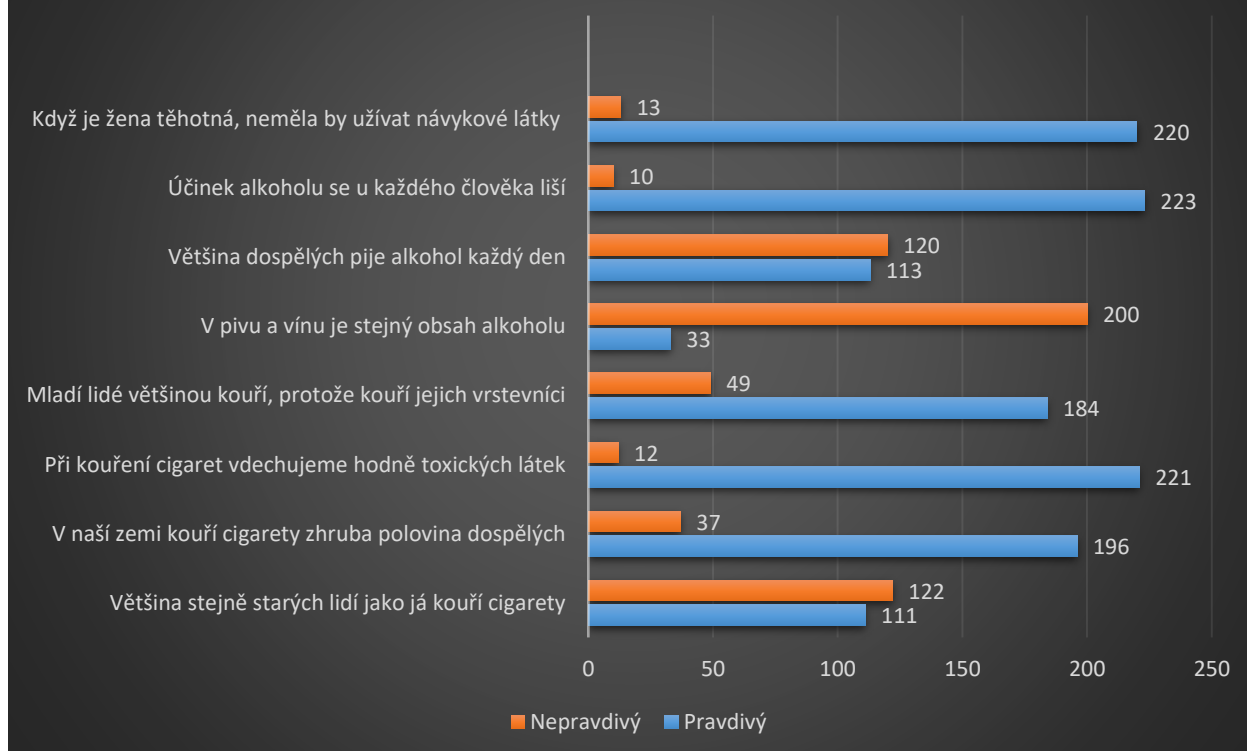
Graf č. 16 Postoje respondentů

V této otázce mě zajímaly názory a postoje respondentů k výše uvedeným výrokům. Jak lze z grafu vyčíst, většina respondentů (67%) souhlasí s výrokem, že by mladý člověk neměl zkusit drogy nebo jiné návykové látky, a stejné procento také nesouhlasí s tím, že užívat návykové látky je zábava. Z grafu je patrné, že si většina respondentů uvědomuje rizika, která s sebou užívání návykových látek přináší a že není legrace s nimi experimentovat.

Graf č. 17 Postoje respondentů

Vyber prosím, zda je následující výrok podle tebe pravdivý či nepravdivý

V poslední otázce svého dotazníku jsem se zajímala, jaké mají respondenti postoje a zda dokáží vnímat rizika spojená s návykovými látkami. Z odpovědí je vidět, že respondenti jsou o problematice návykových látek dobře informovaní, což je patrné například u odpovědi, že při kouření cigaret vdechujeme hodně toxických látek, kde 95% respondentů s výrokem souhlasí.

5.3 Verifikace hypotéz

Hypotéza 1: Dívky jsou o problematice návykových látek informovanější, než chlapi.

H0: mezi pohlavím a informovaností neexistuje statisticky významná závislost

H1: mezi pohlavím a informovaností existuje statisticky významná závislost.

První hypotéza nám pomůže zjistit, zda pohlaví žáka má vliv na jeho informovanost o problematice návykových látek. K ověření této hypotézy použijeme chí-kvadrát test nezávislosti. Porovnáme otázku č. 13 a otázku č. 1.

Nejprve jsem si z grafu zjistila pozorované četnosti, ze kterých jsme následně vypočítala četnosti očekávané.

Tabulka č. 1 – Pozorované četnosti

Pozorované četnosti	Popisky sloupců			
Popisky řádků	ne	částečně	ano, dobře	Celkový součet
Dívka	5	45	65	115
Chlapec	6	36	76	118
Celkový součet	11	81	141	233

Tabulka č. 2 – Očekávané četnosti

Očekávané četnosti	ne	částečně	ano, dobře
Dívka	5,429184549	39,97854077	69,59227468
Chlapec	5,570815451	41,02145923	71,40772532

Tabulka č. 3 – Chí kvadrát

Chí kvadrát	ne	částečně	ano, dobře
Dívka	0,033927632	0,630714686	0,303036319
Chlapec	0,033065065	0,614679566	0,295332005

TK	1,910755274
alfa	0,05
SV	2
KH	5,991464547

Hladinu významnosti jsem si stanovila na 0,05 a následně vypočítala kritickou hranici.

Závěr: Testovací kritérium je pod kritickou hranicí, H_0 nezamítáme. Neexistuje statisticky významná závislost mezi pohlavím a informovaností.

Hypotéza 2: Žáci na základních školách ve městě Pardubice mají zkušenost s návykovou látkou, na rozdíl od žáků na základních školách mimo město Pardubice

Tato hypotéza nám pomůže zjistit, zda existuje statisticky významný rozdíl mezi tím, kterou školu žák navštěvuje a vyzkoušením nějaké návykové látky.

H2: Místo, kde žák studuje, má vliv na zkoušení návykových látek.

H0: Místo, kde žák studuje, nemá vliv na zkoušení návykových látek.

Nejprve jsme si opět zjistili data z grafů, k čemuž jsme využili otázky č. 3 a otázky č. 11.

Tabulka č. 4 – Pozorované četnosti

Popisky řádků- zkusal NL	Ne	Ano	Celkový součet
ZŠ Josefa Resslera Pardubice	15	51	66
ZŠ Lázně Bohdaneč	4	46	50
ZŠ Polabiny 3	8	34	42
ZŠ Řečany nad Labem	11	64	75
Celkový součet	38	195	233

Následně jsme si upravili kategorie dle toho, jakou školu žák navštěvuje.

Tabulka č. 5 – Pozorované četnosti, upravené kategorie

Zkusil NL	Ne	Ano	celkem
V Pardubicích	23	85	108
Mimo Pardubic	15	110	125

Následně jsem vytvořila tabulku v relativních počtech

Tabulka č. 6 – relativní četnosti

Zkusil NL	Ne	Ano
V Pardubicích	0,212962963	0,787
Mimo Pardubic	0,12	0,88

Z tabulek je zřejmé, že je v obou případech vysoký podíl žáků, kteří vyzkoušeli drogu, proto jsem k výpočtu využila test shody relativních četností.

Tabulka č. 7 - Test shody relativních četností

1. $H_0 : \pi_1 = \pi_2$

a) $H_1 : \pi_1 \neq \pi_2$

b) $H_1 : \pi_1 > \pi_2$

c) $H_1 : \pi_1 < \pi_2$

2.
$$U = \frac{p_1 - p_2}{\sqrt{\bar{p}(1-\bar{p})}} \cdot \sqrt{\frac{n_1 n_2}{n_1 + n_2}} \approx N(0;1)$$

$$\bar{p} = \frac{p_1 n_1 + p_2 n_2}{n_1 + n_2}$$

http://multiedu.tul.cz/~katerina.gurinova/multiedu/Statistika_I/Matematicka_statistika.pdf

n1	108
n2	125
p1	0,787037037
p2	0,88
průměr p	0,836909871
U	-1,915339204
kritická hranice 1	-1,959963985
kritická hranice 2	1,959963985

Závěr: TK leží mezi KH1 a KH2, H0 nezamítáme. Relativní četnosti se od sebe statisticky významně neliší. Žáci v základních školách v Pardubicích nevyzkoušely drogu ve větší četnosti, než žáci mimo Pardubice.

Hypotéza 3: Žáci preferují o tématu prevence vzniku závislosti na návykových látkách hovořit raději s někým zvenčí, než s učiteli a metodiky prevence.

Tato hypotéza nám pomůže zjistit, koho žáci preferují při komunikaci ohledně tématu návykových látek. K zjištění této hypotézy nám poslouží otázka č. 7.

Nejprve si z dat zjistím absolutní četnosti

Tabulka č. 8 – absolutní četnosti

	absolutní četnosti
od pana učitele/ paní učitelky	120
od organizace SEMIRAMIS, z. ú. (program „Nemůžu žít bez“)	53
od Policie ČR (revoluční vlak)	45
od Městské policie (beseda o drogách)	39
od pana metodika/ paní metodičky prevence	6
od PPP Ústí nad Orlicí (programy „Ne návykovým látkám“ a „Do dna“)	4

Následně opět sloučím kategorie

Tabulka č. 9 – absolutní četnosti sloučené kategorie

učitel nebo metodik	126
někdo zvenčí	141

Učitel a metodik mají v hodnocení celkově méně bodů než ostatní zvenčí.

Učitelé mají nejvyšší hodnocení.

Pro ověření, zda mají učitelé vyšší hodnocení, než ostatní, použiji Dixonův test odlehlých hodnot.

Tento test je vhodnější než Grubbsův, ten předpokládá normální rozdělení.

H₀: v souboru není odlehlá maximální hodnota

H₁: v souboru je odlehlá maximální hodnota

$$Q_n = \frac{x_n - x_{n-1}}{R}$$

<https://cit.vfu.cz/statpotr/POTR/Teorie/Predn2/extremy.htm>

variační rozpětí - R	116
Q	0,577586207
n	6
alfa	0,05
KH	0,56

$Q > KH \rightarrow H_0$ nezamítáme.

Závěr: Maximální hodnota je odlehlá od ostatních, je statisticky významně vyšší, než hodnocení ostatních.

5.4 Výsledky dat z rozhovorů

Pro ucelení výzkumu jsem se rozhodla mou diplomovou práci doplnit o rozhovory s metodiky prevence na vybraných školách v Pardubickém okrese, abych zjistila také jejich pohled na danou problematiku. Rozhovory byli prováděny s metodiky prevence těch samých škol, kde byli rozdány dotazníky, a navíc byl ještě proveden rozhovor s metodikem prevence na základní škole Dubina, kde prevenci provádí většina organizací provádějících prevenci v Pardubickém kraji. Na ZŠ Dubina mi bohužel nebylo umožněno provést dotazníkové šetření, ale vzhledem k velkému počtu realizované prevence na dané téma na této škole jsem se rozhodla tuto školu zapojit alespoň pomocí rozhovoru s metodikem prevence. Rozhovory byli s respondenty prováděny zejména na půdě školy či pomocí online rozhovoru. Rozhovory byli polostrukturované a probíhaly v dubnu a květnu 2021. Do mé práce jsem se rozhodla tedy uvést pouze otázky a odpovědi, které se týkají výzkumné otázky. Zbývající otázky budou přiloženy v příloze.

Seznam respondentů:

Respondent č. 1 – Metodik prevence na ZŠ Josefa Resslera Pardubice Michaela

Respondent č. 2 – Metodik prevence na ZŠ Lázně Bohdaneč Zuzana

Respondent č. 3 – Metodik prevence na ZŠ Řečany nad Labem Marcela

Respondent č. 4 – Metodik prevence na ZŠ Dubina Barbora

Respondent č. 5 – Metodik prevence na ZŠ Polabiny 3 Barbora

**Otázka č. 1 - Provádíte na Vaši ZŠ programy zaměřené na prevenci návykových látek?
Pokud ano, jaké?**

Respondent č. 1

„Ano, na prevenci návykových látek se zaměřujeme především v 8. ročnících v rámci výchovy k občanství – jedná se sice o „klasické“ vyučovací hodiny, ale vedeme je formou různých aktivit. Využíváme programy Městské policie Pardubice (MPP) a Semiramis – v obou případech nejde čistě jen o téma návykových látek, ale celkovou společenskou problematiku. Případně jde o výběr tématu žáky samotnými.“

Respondent č. 2

„V současné době – tento školní rok ne, ale jinak při běžném chodu školy v rámci prezenční výuky ano. Využíváme programy PPP Ústí nad Orlicí Ne návykovým látkám – 8. a 9.ročník (dvouhodinové bloky v každém pololetí) a Besedy s příslušníky MP Lázně Bohdaneč.,“

Respondent č. 3

„Programy jsou zahrnuty v tématech, které na naší škole realizuje Semiramis (2. st.).“

Respondent č. 4

„Prevenci provádíme pomocí programů, využíváme program Ne návykovým látkám (PPP Ústí nad Orlicí), program Než užiješ alkohol, použij mozek (Sananim, o.s.) a program Revolution train (PČR).“

Respondent č. 5

„Prevenci na toto téma provádíme pomocí besed s Městskou Policií Pardubice, účastnili jsme se také prevence od PČR a také pomocí organizace Semiramis a v rámci hodin.“

Otázka č. 2 - Pokud zajišťujete prevenci za pomoci organizací (PČR, Semiramis,...), jak jste s jejich programy spokojen/a?

Respondent č. 1

„S programy MPP průměrná spokojenost, protože se jedná spíše o formu přednášky a žáky to tolik nebaví a všechny informace tedy nezachytí. Výhodou je však sama osoba strážníka v uniformě, která dává tématu trochu více na vážnosti. S programy organizace Semiramis nadprůměrná spokojenost.“

Respondent č. 2

„Se všemi prováděnými programy jsme spokojeni.“

Respondent č. 3

„S programy od PPP Ústí nad Orlicí jsme spokojeni. Tyto programy na naší škole máme již několik let, máme zajištěné programy v návaznosti od 6. – 9. třídy.“

Respondent č. 4

„Výborná je spolupráce s PPP, která bohužel tento rok nemohla proběhnout. Programy Semiramis probíhají druhým rokem, je dobrá přesná domluva, pak to funguje. Občas u lektorů chybí zkušenosti.“

Respondent č. 5

„S organizacemi, které u nás provádějí prevenci, jsme spokojeni, pro prevenci je dle mého názoru lepší organizace z venku.“

Otázka č. 3 - Víte, co dělá efektivní/účinnou drogovou prevenci?

Respondent č. 1

„Zřejmě pochopení toho, že se to vzdáleně týká každého z nás, rodin dětí, celé společnosti (spojitost s negativními jevy jako krádeže, šíření infekčních nemocí, přepadávání lidí na ulici, dopravní nehody pod vlivem, zbytečně zatížený zdravotní systém...).“

Respondent č. 2

„Mluvit o této problematice, uvádět příklady, zařadit do výuky programy zaměřené na toto téma a spolupracovat s odborníky.“

Respondent č. 3

„Ano. Žáci na naši škole jsou o návykových látkách dobře informovaní a na naši škole jsme doposud nemuseli řešit problémy, které by se týkali závislosti na alkoholu nebo drogách.“

Respondent č. 4

„Dle mého názoru to je kombinace více věcí - informovanost, příklady, zajímavé pojetí a úplně nejlépe konkrétní případ v blízkém okolí. A také důslednost.“

Respondent č. 5

„Ano, je dobré, když si s žáky o tomto tématu přichází promluvit nějaký odborník zvenčí. Také je to hodně na učitelích, aby rozpoznali, pokud je ve třídě nějaký problém s návykovými látkami.“

Otázka č. 4 - Chcete se v příštích letech věnovat prevenci závislostí na návykových látkách méně, stejně nebo více a z jakého důvodu?

Respondent č. 1

„Pokud se neobjeví nějaký konkrétní problém ve škole nebo ve společnosti, chceme se věnovat minimálně stejně, méně určitě ne.“

Respondent č. 2

„Pokud to situace dovolí, věnovat se chceme stejnou měrou.“

Respondent č. 3

„V příštích letech bychom na naši škole chtěli pokračovat v prevenci daného tématu stejně, jako doposud.“

Respondent č. 4

„Stejně, myslím, že to je dostatečné.“

Respondent č. 5

„Určitě stejně. Problémy jsou i v jiných oblastech, než v užívání návykových látek.“

Otázka č. 5 - Myslíte, že problémy spojené s užíváním návykových látek se u vás na škole řeší adekvátně a včas?

Respondent č. 1

„Myslím, že spíše ano. Důležitým faktorem je také znalost rodinného prostředí, navázaná spolupráce s rodiči, o čemž na naší škole povětšinou máme povědomí také díky dobré práci třídních učitelů.“

Respondent č. 2

„Myslím, že ano.“

Respondent č. 3

„Z mého pohledu určitě ano.“

Respondent č. 4

„Ano. Snažíme se řešit vše důsledně, vysvětlovat, dávat rady, hledat cesty k řešení. Jednáme se žáky i se ZZ, spolupracujeme také s OSPODem. V posledních letech rozhodně došlo ke snížení řešení případů týkajících se závislosti.“

Respondent č. 5

„Myslím, že ano. Jak jsem již říkala, je to hodně na vyučujících, aby poznali, zda se ve třídě objevuje nějaký problém související s touto tematikou.“

5.5 Závěr výzkumu

Výzkum byl proveden v období duben – květen 2021 pomocí dotazníkových šetření na 4 vybraných základních školách v Pardubickém okrese a polostrukturovaných rozhovorů na 5 základních školách v Pardubickém okrese. Dotazníky byli určeny žákům 2. stupně vybraných základních škol a podařilo se nám jich získat celkem 233. Rozhovorů bylo provedeno 5, na každé vybrané škole s metodikem prevence. Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, zda je prevence vzniku závislostí na návykových látkách na 2. stupni základních škol v Pardubickém okrese dostatečná, a jak jsou s prováděnou prevencí samotní respondenti spokojeni. Na základě hlavního cíle výzkumu jsem zvolila výzkumnou otázku: „*Je prevence vzniku závislostí na návykových látkách na základních školách v Pardubickém okrese dostatečná?*“ a po ukončení výzkumu jsem schopna tuto otázku zodpovědět. Z dotazníkového šetření nám vyplývá, že žáci mají o problematice návykových látek dobrý přehled, což vyplývá z otázky č. 10, kde jsem zjišťovala, zda žáci dokáží rozřadit legální a nelegální návykové látky, kde nadpoloviční většina žáků dokázala látky správně rozřadit, z čehož usuzuji, že mají o této problematice dobrý přehled. Dále jsem dostatečnost prevence zjišťovala v otázce č. 13, kde mě zajímalo, jak se žáci samy hodnotí, co se týče informovanosti. Na tuto otázku odpovědělo 142 žáků, že si myslí, že jsou dobře informováni, a 81 žáků myslí, že částečně, z čehož vyplývá, že většina žáků má pocit, že má o problematice návykových látek dobrý přehled. Dále mě v souvislosti s informovaností žáků zajímaly jejich postoje, které jsem zjišťovala pomocí otázky č. 16 a 17, kde dle odpovědí žáků bylo z grafu patrné, že si většina respondentů uvědomuje rizika, která s sebou užívání návykových látek přináší a že není legrace s nimi experimentovat.

Výzkumnou otázku jsem se snažila zodpovědět i pomocí dotazníkového šetření, kde jsem zjistila, že metodici prevence na vybraných základních školách v Pardubickém okrese jsou spokojeni s tím, jakým způsobem u nich na škole prevence probíhá, jsou spokojeni s organizacemi, které prevenci přednáší, a prevenci na toto téma se v příštích letech chtějí věnovat stejnou mírou, z čehož vyplývá, že toto téma je s žáky potřeba neustále řešit, jelikož závislost na návykových látkách je problém, který je v dnešní společnosti stále aktuální, a není tedy možné tuto prevenci zanedbávat.

Dále jsem si pro svůj výzkum stanovila hypotézy, které jsem na základě získaných dat ověřila.

H1: Dívky jsou o problematice návykových látek informovanější, než chlapci.

H2: Žáci na základních školách ve městě Pardubice mají zkušenost s návykovou látkou, na rozdíl od žáků na základních školách mimo město Pardubice.

H3: Žáci preferují o tématu prevence vzniku závislosti na návykových látkách hovořit raději s někým zvenčí, než s učiteli a metodiky prevence.

První hypotéza předpokládala, že dívky jsou o problematice návykových látek informovanější než chlapci. Tuto hypotézu jsme ověřovali pomocí otázek č. 1 a č. 13.

Na základě výpočtů se nepotvrdilo, že by pohlaví mělo vliv na informovanost o dané problematice, proto hypotéza byla **zamítnuta**.

Druhou hypotézu jsem ověřovala pomocí otázek č. 3 a 11. Hypotéze předpokládala, že žáci ve městě Pardubice mají větší sklon k vyzkoušení nějaké návykové látky, než žáci navštěvující školy mimo Pardubice. Vzhledem k výsledkům výpočtů byla i druhá hypotéza **zamítnuta**.

Neexistuje tedy vztah mezi místem základní školy, kterou žák navštěvuje a četností vyzkoušení návykové látky.

Třetí hypotéza ověřovala, zda žáci preferují více hovořit o tomto tématu se zaměstnancem školy, či s někým zvenčí. Zde jsem ověřovala, zda mají zaměstnanci školy vyšší hodnocení, než organizace zvenčí. Dle výpočtů byla hypotéza také **zamítnuta**, avšak hodnocení učitelů zde bylo velice odlehle od ostatních hodnocení, jelikož tuto odpověď zvolilo 45% respondentů, čili je maximální hodnota statisticky významně vyšší, než hodnocení ostatních.

6. Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo odpovědět na otázku, zda je prevence vzniku závislostí na 2. stupni základních škol v Pardubickém okrese dostatečná, což se mi na základě získaných dat z dotazníků vlastní konstrukce a polostrukturovaných rozhovorů s respondenty dle mého názoru podařilo.

V teoretické části práce jsem se zaměřila na definování základních pojmů spojených s tématem prevence, nastínila jsem historii preventivních programů, popsala legislativu, vztahující se k tématu prevence a následně popsala organizace a jejich typy programů zaměřené na téma návykových látek, které aktuálně probíhají na základních školách v Pardubickém okrese. Zde mě zaujaly různé způsoby, pomocí kterých je prevence od organizací předávána žákům základních škol v Pardubickém okrese. Ačkoliv organizací v Pardubickém okrese zabývajících se prevencí není mnoho, jako tomu je například ve větších městech, je zde poměrně adekvátně zastoupena prevence pomocí různých způsobů předávání informací. Některé organizace, jako například Městská Policie se specializují převážně na formu přednášek, nezisková organizace Semiramis z. ú. se specializuje na interaktivní formu, kde žákům předává informace pomocí různých diskuzních, pohybových a tvořivých aktivit, pomocí kterých žáci zjišťují různá rizika a nástrahy dané oblasti. Stejně tak tomu je v případě pedagogicko-psychologické poradny Ústní nad Orlicí, která má své programy koncipovány velice podobně jako organizace Semiramis z.ú. Jako nejpřínosnější se mi osobně jeví program PČR – Revolution train, ve kterém se mísí kombinace přednášky, interaktivní zkušenosti a závěrečné diskuze z žáky.

V praktické části diplomové práce jsem realizovala vlastní výzkum, k čemuž jsem využila dotazník vlastní konstrukce a polostrukturované rozhovory, které mi měli pomoci zodpovědět moji výzkumnou otázku. Na základě získaných jsem schopna výzkumnou otázku zodpovědět, a proto svůj výzkum považuji za úspěšný. V dotazníkovém šetření mě překvapili odpovědi respondentů, kteří prokázali velice dobrou znalosti tématu návykových látek, ale také jsem zjistila, že nadpoloviční většina žáků vybraných základních škol v Pardubickém okrese má zkušenost s některou návykovou látkou, což mě poměrně překvapilo, vzhledem k četnosti odpovědí.

Seznam Literatury:

- CSĚMY, Ladislav, NEŠPOR, Karel, PERNICOVÁ, Hana. Zásady efektivní primární prevence. Praha : Sportpropag, 1999.
- HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Jana ZAPLETALOVÁ, et al. Prevence rizikového chování ve školství. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN isbn978-80-7422-391-4.
- MIOVSKÝ, Michal, Tereza ADÁMKOVÁ, Miroslav BARTÁK, et al. Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN isbn978-80-7422-391-4.
- MIOVSKÝ, Michal, Anna AUJEZKÁ, Iva BUREŠOVÁ, et al. Programy a intervence školské prevence rizikového chování v praxi. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN isbn978-80-7422-391-4.
- MIOVSKÝ, Michal, Roman GABRHELÍK, Miroslav CHARVÁT, Lenka ŠŤASTNÁ, Lucie JURYSTOVÁ a Veronika MARTANOVÁ. Kvalita a efektivita v prevenci rizikového chování dětí a dospívajících. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN isbn978-80-7422-391-4.
- MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Lenka ČABLOVÁ, Michaela VESELÁ a Jana ZAPLETALOVÁ. Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školy. Dotisk 1. vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze v NLN s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7422-397-6.
- MÜHLPACHR, Pavel. Sociopatologie. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4550-7.
- NEŠPOR, Karel a Hana PROVAZNÍKOVÁ. Slovník prevence problémů působených návykovými látkami: pro rodiče i pedagogy. Praha: Fortuna, 1996. ISBN 80-7071-034-9.
- NEŠPOR, Karel. Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby. Vyd. 4., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-908-8.
- SANANIM, o.s. Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí. Vyd.2, Praha, 2007. ISBN 978-80-254-1086-8

SOBOTKOVÁ, Veronika. Rizikové a antisociální chování v adolescenci. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4042-3.

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie. Praha : Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.

VESELÁ, Jana. *Některé problémy mládeže na začátku nového tisíciletí*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003. ISBN 80-7194-558-7.

ŽALOUĐÍKOVÁ, Iva. Programy primární prevence zaměřené na omezování kouření u dětí a dospívajících. In ŘEHULKA, Evžen, et al. *Prevence závislostí ve škole*. Brno : MSD, 2008. s. 46-51. ISBN 978-80-7392-077-7.

Internetové zdroje:

Článek Mgr. Heleny Fialové (ZA)kázaná prevence dostupné z

<http://www.asociace.org/aktuality/zakazana-prevence/>

Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28 dostupné z <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

<http://www.mppardubice.cz/kdo-jsme-a-co-delame/prevence.html>

Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže dostupné z

https://www.msmt.cz/uploads/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_27.pdf

<https://www.pppuo.cz/>

Revoluční vlak PČR dostupné z <https://www.revolutiontrain.cz/v2/aktuality.php>

<http://www.os-semiramis.cz/os-site/>

Strategie a koncepce MŠMT dostupné z <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/dokumenty-13>

Zákony a vyhlášky vztahující se k prevenci dostupné z

<https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/pravni-predpisy-1>

Seznam grafů a tabulek

Graf 1: Pohlaví	39
Graf 2: Ročník žáka.....	39
Graf 3: Škola, kterou žák navštěvuje.....	40
Graf 4: S kým žáci o tématu nejčastěji hovoří.....	40
Graf 5: Četnost tématu ve výuce.....	41
Graf 6: Baví žáky hodiny zaměřené na téma návykových látek.....	42
Graf 7: Od koho žáky hodiny baví.....	42
Graf 8: Atmosféra ve škole	43
Graf 9: Forma předávání informací.....	44
Graf 10: Znalost problematiky.....	44
Graf 11: Zkušenosti respondentů s návykovými látkami	45
Graf 12: Možná budoucí zkušenost respondentů s návykovými látkami.....	46
Graf 13: Informovanost.....	46
Graf 14: Zájem respondentů o další, nové informace.....	47
Graf 15: Využívání zdrojů k informovanosti.....	47
Graf 16: Postoje respondentů.....	48

Graf 17: Postoje respondentů.....	49
Tabulka č. 1: Pozorované četnosti.....	50
Tabulka č. 2: Očekávané četnosti.....	50
Tabulka č. 3: Chí kvadrát.....	50
Tabulka č. 4: Pozorované četnosti.....	51
Tabulka č. 5: Pozorované četnosti, upravené kategorie.....	51
Tabulka č. 6: Relativní četnosti.....	51
Tabulka č. 7: Test shody relativních četností.....	52
Tabulka č. 8: Absolutní četnosti.....	53
Tabulka č. 9: Absolutní četnosti, sloučené kategorie.....	53

Příloha č. 1- Dotazník

Ahoj! :)

Tímto bych tě chtěla moc poprosit o vyplnění mého dotazníku na téma prevence na tvé škole.

Dotazník je zcela anonymní, takže se neboj, že by někdo věděl, co jsi odpověděl/a :)

Dotazník mi poslouží ke zpracování mé diplomové práce a zabere ti zhruba 15 minut času :)

Moc děkuji za vyplnění :)

1. Jsi:

-dívka

-chlapec

2. Do jakého ročníku chodíš?

-6. třída

- 7. třída

- 8. třída

- 9. třída

3. Jakou základní školu navštěvuješ?

- ZŠ Josefa Resslera Pardubice

- ZŠ Lázně Bohdaneč

- ZŠ Polabiny 3

- ZŠ Řečany nad Labem

4. Kdo s vámi ve škole o návykových látkách mluví?

- pan/í učitel/ka

- pan/í metodik/čka prevence

- Policie ČR (revoluční vlak)

- Městská policie (beseda o drogách)

- organizace SEMIRAMIS, z. ú. (program „Nemůžu žít bez“)

- PPP Ústí nad Orlicí (programy „Ne návykovým látkám“ a „Do dna“)

5. Myslíš, že jste v letošním nebo loňském školním roce hovořili o tématu návykových látek dostatečně?

- ano, hovořili jsme dostatečně
- ne, měli bychom o nich hovořit více
- ne, měli bychom o nich hovořit méně
- ne, nehovořili jsme o nich vůbec

6. Baví tě hodiny zaměřené na téma návykových látek?

- ano
- ne

7. Od koho tě tyto hodiny nejvíce baví a proč?

- od pana učitele/ paní učitelky
- od pana metodika/ paní metodičky prevence
- od Policie ČR (revoluční vlak)
- od Městské policie (beseda o drogách)
- od organizace SEMIRAMIS, z. ú. (program „Nemůžu žít bez“)
- od PPP Ústí nad Orlicí (programy „Ne návykovým látkám“ a „Do dna“)

8. Myslíš, že je ve škole dostatečně svobodná atmosféra, aby se dalo diskutovat o tématu drog? (legálních i nelegálních)

- ano
- ne

9. Když se v rámci třídy bavíte o tématu návykových látek, jaká forma ti nejvíce vyhovuje případně by ti nejvíce vyhovovala?

- přednáška od někoho ve škole, kdy jenom poslouchám
- diskuze v kroužku ve třídě
- různé aktivity ve skupinách ve třídě/škole (hry, společné tvoření)
- návštěva nějakého centra (jiné prostředí, než školní), kde by probíhala přednáška a diskuze

- návštěva nějakého centra (jiné prostředí než školní) kde bychom se tímto tématem zabývali pomocí různých her a aktivit ve skupině

10. Zaškrtni prosím, které z těchto návykových látek podle tebe spadají do legálních (tzn. jejich užívání je v České republice dovoleno, u některých látek od 18 let)

- cigarety
- alkohol
- marihuana
- kofein (káva)
- „tvrdé drogy“ (kokain, pervitin, LSD,..)
- léky (sedativa, utišující prostředky)
- cukr (například energetické nápoje)

11. Označ, jestli jsi někdy vyzkoušel/a některou z uvedených návykových látek

Ano, ale pouze jednou Ano, vícekrát Ano, užívám pravidelně Ne

Cigarety:

Pivo:

Víno:

Tvrký alkohol:

Marihuana:

Utišující prostředky (léky) bez lékařského předpisu:

Extáze:

Jiné nelegální drogy (pervitin, LSD, kokain):

12. Myslíš, že někdy vyzkoušíš některou z následujících látek?

Ano Už jsem ji vyzkoušela Ne, nikdy

Cigarety:

Pivo:

Víno:

Tvrký alkohol:

Marihuana:

Utišující prostředky (léky) bez lékařského předpisu:

Extáze:

Jiné nelegální drogy (pervitin, LSD, kokain):

13. Myslíš, že jsi dobře informovaných o návykových látkách?

- ano, dobře
- částečně
- ne

14. Zajímají tě další nové informace o návykových látkách?

- ano
- ne, mám pocit, že jich mám ze školy dost
- ne, nezajímají

15. Pokud by tě zajímaly další informace o návykových látkách, na koho by ses mohl obrátit?

- rodina
- učitelé
- vyhledal bych si informace na internetu
- sledoval bych informace v televizi
- přečetl bych si o tomto tématu nějakou knihu

16. Zaškrtni políčko, které nejlépe odpovídá tomu, co si myslíš o následujících větech

a) užívání návykových látek může být příjemná činnost:

Souhlasím Spíše souhlasím Spíše nesouhlasím Nesouhlasím

b) Mladý člověk by nikdy neměl zkusit drogy nebo jiné návykové látky:

Souhlasím Spíše souhlasím Spíše nesouhlasím Nesouhlasím

c) Jen málo věcí je nebezpečnější, než experimentování s návykovými látkami:

Souhlasím Spíše souhlasím Spíše nesouhlasím Nesouhlasím

d) Užívat návykové látky je zábava

Souhlasím Spíše souhlasím Spíše nesouhlasím Nesouhlasím

e) Každý, kdo návykové látky vyzkouší, později lituje:

Souhlasím Spíše souhlasím Spíše nesouhlasím Nesouhlasím

17. Vyber prosím, zda je následující výrok podle tebe pravdivý, či nepravdivý:

a) Většina stejně starých lidí jako já kouří cigarety Pravdivý Nepravdivý

b) V naší zemi kouří cigarety zhruba polovina dospělých Pravdivý Nepravdivý

c) Při kouření cigaret vdechujeme hodně toxických látek Pravdivý Nepravdivý

d) Mladí lidé většinou kouří, protože kouří jejich
vrstevníci Pravdivý Nepravdivý

e) V pivu a vínu je stejný obsah alkoholu Pravdivý Nepravdivý

f) Většina dospělých pije alkohol každý den Pravdivý Nepravdivý

g) Účinek alkoholu se u každého člověka liší Pravdivý Nepravdivý

h) Když je žena těhotná, neměla by užívat
užívat návykové látky Pravdivý Nepravdivý

Příloha č. 2 – Rozhovor

Provádíte na Vaši ZŠ programy zaměřené na prevenci návykových látek? Pokud ano, jaké?

Zajišťujete si prevenci na toto téma samy nebo za pomoci organizací ? (pokud ano, jakých)

Pokud zajišťujete prevenci za pomoci organizací (PČR, Semiramis,...), jak jste s jejich programy spokojen/a?

Ve kterých ročnících tuto prevenci provádíte?

Máte pocit, že jsou žáci Vaši školy o problematice závislostí na návykových látkách dostatečně informováni?

Máte příklady, kdy sami žáci vystupují aktivně v protidrogové prevenci?

Chcete se v příštích letech věnovat prevenci závislostí na návykových látkách méně, stejně nebo více a z jakého důvodu?

Víte, jak ve vaši škole rozpoznat problémy s návykovými látkami?

Myslíte, že o tématu návykových látek můžete s žáky ve škole svobodně diskutovat?

Víte, co dělá efektivní/účinnou drogovou prevenci?

Co považujete za svůj úspěch v prevenci v rámci školy?

Myslíte, že problémy spojené s užíváním návykových látek se u vás na škole řeší adekvátně a včas?

Probíhá u vás ve škole školení učitelů ohledně problematiky závislostí na návykových látkách, aby byli připraveni s žáky o tomto tématu hovořit?